

HRIBOVŠKE KMETIJE
OB KOKRI IN V KRVAVŠKEM PREDGORJU

(S 16 SLIKAMI V BESEDILU IN 3 KARTAMI V PRILOGI)

THE MOUNTAIN FARMS
IN THE KOKRA VALLEY AND IN THE KRVAVEC
PROMONTORY

(WITH 16 PHOTOS IN TEXT AND 3 MAPS IN ANNEX)

D R A G O M E Z E

SPREJETO NA SEJI
RAZREDA ZA PRIRODOSLOVNE VEDE
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 18. JUNIJA 1981

Izvleček

UDK 33 (497.12-16)

Hribovske kmetije ob Kokri in v Krvavškem predgorju

Razprava sodi v okvir dolgoročne raziskovalne naloge »Razvoj hribovskih kmetij na Slovenskem«, ki jo vodi Geografski inštitut Antona Melika pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Glavni smoter raziskave je analiza današnjega gospodarskega stanja hribovskih kmetij in stopnja ter možnosti preusmerjanja iz starega, avtarkičnega, na sodobni, tržni način gospodarjenja. Študija je zajela kmetije v dolini Kokre in v delu severnega obrobja Ljubljanske kotline.

Abstract

UDC 33 (497.12-16)

The Mountain Farms in the Kokra Valley and in the Krvavec Promontory

The study is a part of the research work »Development of the mountain farms in Slovenia«, managed by the Geographical Institute Anton Melik at the Slovene Academy of Arts and Sciences. The main aim of this research work is to analyse the current economic situation of the mountain farms and to show a stage of development and possibilities of directing the farms from the old autarchic to the modern marked oriented type of farming. This study deals with the farms that are to be found in the Kokra valley and in the part of the northern border of the Ljubljana basin.

Naslov — Address:

Dr. Drago Meze, znanstveni svetnik
Geografski inštitut Antona Melika
Slovenska akademija znanosti in umetnosti

Novi trg 4
61000 Ljubljana
Jugoslavija

1. UVOD

V naslednjem bodo obravnavane hribovske kmetije v porečju Kokre nad Tupaljami, ki zajemajo naselja Kokro, Sp. in Zg. Jezersko in Potoče, razen teh pa smo posegli še na južno predgorje Krvavca, kamor smo vključili naseljeni hribovski svet med Kokro in Kamniško Bistrico. Hribovske kmetije tod pa spadajo v več naselij: Možjanca, Štefanja gora, Ambrož pod Krvavcem, Stiška vas, Apno, Šenturška gora, Lenart na Rebri, Sidraž, Viševca, Vrhovje, Zakal, Okroglo (vključujoč Slevo), Klemenčevo, Kregarjevo, Županje njive in po eno kmetijo v Stolniku in na Komendski Dobravi. Segli pa smo nekoliko tudi na zahod od Kokre in vključili v proučitev obe hribovski kmetiji v Bašlju, na južnem vznožju Storžiškega pogorja, v zaselku Laško.

Nekaj naselij sestavlja bolj ali manj strnjene vasi (Možjanca, Štefanja gora, Stiška vas, Šenturška gora, Sidraž in Županje njive), nekaj je zaselkov, ki jih štejejo uradno med naselja, drugi pa naselja sestavljajo (Ravno na Zg. Jezerskem, Jagošče in Senožeti na Lenartu na Rebri, Češnjice na Šenturški gori, Viševca, Vrhovje, Zg. in Sp. Štefanja vas v Štefanji gori, Ravno v Apnem, Gradišče na Kregarjevem, Okroglo in Slevo na Okroglem, Slatna na Klemenčevem, Praprotno v Zakalu in Laško v Bašlju). V manjšini pa so hribovska naselja, ki jih sestavljajo razložena naselja v obliki samotnih kmetij (Kokra, Sp. Jezersko, Zg. Jezersko, Ambrož pod Krvavcem, večji del Zakala).

Vseh hribovskih kmetij v obravnavani pokrajini je 168. Zajete so v pet večjih regij, ki so sestavljene iz skupin kmetij ali le posameznih hribovskih naselij. Imena kmetij označujemo z domačimi imeni.

Dolinsko-hribovske kmetije ob Kokri. Potoče: Mihec, Žagar; Kokra: Logar, Korenišek, Mengar, Zapečnik, Kavc, Polajnar. Imenovane kmetije imajo dom in del zemljišča, predvsem obdelovalnega, v aluvialni ravnici Kokre, vse ostalo kmetijsko zemljišče in gozd pa v strmih pobočjih Kokre; zato jih deloma še štejemo k hribovskim kmetijam.

Hribovske kmetije ob Kokri. Kokra: Kremsar, Prodan, Harš, Tomažek, Mežnar, Pestotnik, Roblek, Lovrin, Slugovec, Slapar, Leskovčar, Vrtačnik, Suhadolnik, Povšnar, Sp. Celar, Zg. Celar, Rekar. Tudi v tej kategoriji hribovskih kmetij so štiri take, katerih dom je v aluvialni ravnici Kokre (Leskovčar, Povšnar, Rekar, Zg. Celar), skoraj vse kmetijsko zemljišče in celotni gozd pa je na rebreh kokske doline. Zg. Celar je pred nedavnim opustil kmetijski dom na strmi desni rebri Kokre in si zgradil nov dom v dolini Kokre, nenavaden za tamkajšnje razmere; posestvo pa deloma še obdeluje in redi dve kravi v hlevu pod garažo.

Hribovske kmetije na Jezerskem. Sp. Jezersko: Kovk, Rezman, Mošenk; Zg. Jezersko: Sp. Virnik, Karničar, Žmitek.

Dolinsko-alpske kmetije na Zg. Jezerskem: Skuber, Mlinar, Makek, Zg. Virnik, Roblek, Póderšnik, Štular, Jenk, Šenk, Kropivnik, Anzeln.

Hribovske kmetije na južnem in jugovzhodnem Krvavškem predgorju in v Bašlju.

Bašelj, zaselek Laško: Vaškar, Tevže; Možjanca: Hariš, Štirn, Jakeln, Pergäv, Rožič, Koderman, Jergän, Rjavec; Štefanja gora: zaselek Zg. Štefanja vas: Koštomáj, Grile, Kajžar, Anderšnek, Gorišnik, Cajhen, Pavec, Jagošc, Jarc, Jerič, Drobun, Begl, Špin, Kocin, Šubel, zaselek Sp. Štefanja vas: Šuštar, Kotnik, Šerš, Anžk, Marin, Mežnar; Ambrož pod Krvavcem: Mošenk, Péhkaš, Prgoznik, Bajten, Dovar, Vompergar, Ambrožar (tudi Mežnar), Viženčan; Štiška vas: Škrjanc, Dobovičnik, Rakovec, Čpin, Habjan, Havtez, Uknar, Rebernik, Enck, Mežnar, Bridež, Hariš; Apno: Kumer, Čezen, Frantar, Bosjak, Baron, Grile, zaselek Ravno: Špin, Čarman, Vrhovnik; Šenturška gora: Kozinc, Jerše, Pirc, Štirn, Antonovec, Jamar, Jožman, Drobún, Gašpir, Bolčar, Štefan, zaselek Češnjice: Češnar; Lenart na Rebri: Dolinšek, zaselek Jagošc: Sp. Jagodic, Zg. Jagodic, zaselek Senožeti: Kocjan, Haban, Snožečnik; Sidraž: Zg. Bunder, Sp. Bunder, Hautarš, Jerau, Slatnar, Avžlekar; Viševca: Senc, Habjan, Udamovc; Vrhovje: Maleš, Mark; Komendska Dobrava: Vrtačnik; Zakal: Bukóvnik, Zakoník, Kávar, Dobóvšek, Čevka, Zábršek, Podrébernik, zaselek Praprotno: Koštár, Nuk, Škof; Okroglo: Urin, Jevud, Martinc,* zaselek Slevo: Slevc, Tonček, Kajžar; Klemenčevo: Zg. Špin, Sp. Špin, zaselek Slatna: Zg. Slatnar, Sp. Slatnar; Kregarjevo: Sp. Kregar, zaselek Gradišc: Zg. Gradišek, Sp. Gradišek; Županje njive: Boškáj, Špin, Gruntar, Učéšk, Jurc, Cesár, Jakóbc, Bávant, Jernejc, Jeriš, Vovk, Jerás; Stolnik: Sp. Svržin.

Med hribovske kmetije smo uvrstili vse tiste, ki so 600 in več metrov visoko, nižje od 600 m pa one, katerih kmetijsko zemljišče je strmejše od povprečno 11.5° oziroma 20%. Izjemoma smo zaradi odročnosti in slabega dostopa šteli mednje tudi vse tri kmetije na Viševci, Vrtačnika na Komendski Dobravi in oba Gradiška na Gradišču (Kregarjevo), ki so pod 600 m in s kmetijskim zemljiščem, položnejšim od 11.5°.

Obravnavana hribovska naselja spadajo upravno k občinama Kranj in Kamnik, lokalno pa jih združujejo štirje krajevni uradi (Preddvor, Jezersko, Cerklje, Kamnik) in sedem krajevnih skupnosti (Bela, Grad, Jezersko, Preddvor, Šenturška gora, Kamniška Bistrica, Tunjice; prvih pet spada pod občino Kranj, zadnji dve pa pod Kamnik). Krajevni urad Preddvor zajema hribovske kmetije v naseljih Potoče, Bašelj, Možjanca in Kokra, kmetije na Jezerskem spadajo pod istoimenski krajevni urad, krajevni urad Cerklje vključuje hribovska naselja med Možjanco na zahodu in Zakalom na vzhodu (Štefanja gora, Ambrož, Štiška vas, Apno, Šenturška gora, Lenart na Rebri, Sidraž, Viševca, Vrhovje), preostalih sedem naselij pa spada pod krajevni urad Kamnik (Zakal, Okroglo, Klemenčevo, Kregarjevo, Županje njive, Stolnik, Komendska Dobrava).

Staro stanje na obravnavanih kmetijah je bilo podrobno proučeno v dolini Kokre in na Jezerskem (S. Polajnar, 1957), medtem ko druge kmetije takih proučitev, žal, nimajo. Tu obravnavane razmere na kmetijah slonijo predvsem na sedanjem stanju in manj na preteklosti, saj je cilj študije v ugotavljanju življenjske moči kmetij, ta pa se odraža predvsem na osnovah za tržno proizvodnjo in njenem obsegu. Pogled v preteklost bo potreben le zaradi pojasnjevanja nekaterih posebnosti v sedanjosti, naslanjal pa se bo predvsem na Polajnarjevo študijo kmetij v dolini Kokre.

* Okroglo so med vojsko požgali Nemci. Urin in Martinc sta po vojski kmetiji obnovila, Jevud pa le za silo (v njej živita mati in sin, oba zaposlena izven kmetijstva).

2. PRIRODNOGEOGRAFSKE OSNOVE

2.1. KAMNINE IN RELIEF

Večina obravnavanih kmetij je na neprepustnih kamninah. Na njih je dom in kmetijsko zemljišče, pri mnogih tudi gozd, na nekaterih od teh pa seže gozd tudi na prepustna karbonatna tla. V alpskem svetu je mnogo kmetij vezanih na klastične kamnine, tako na pobočni karbonatni in silikatni grušč, na breče, v območju ledenikov (jezerskega, suhodolskega in roblekovega) na morensko gradivo in ob vodah v alpskih dolinah na fluvialne nasipine.

Neprepustnih kamnin, na katerih so kmetije, je več vrst. Na paleozojskih skrilavcih, peščenjakih, drobnikih in konglomeratih, med katere se v ožjih pasovih vpletajo apnenci in dolomiti, so vse jezerske kmetije v povirju Kokre do Zgornjih Fužin in na desnem pobočju Jezernice. Večje kmetije na Zg. Jezerskem pa stojijo v dnu jezerske kotlinice in obeh alpskih dolin; dom in kmetijsko zemljišče imajo na ravnih ali malo nagnjenih tleh, sestavljenih iz ledeniških, pobočnih in rečnih sedimentov, gozd pa na strmih pobočjih kotlinice in v alpskih dolinah.

Tudi velika večina kokrskih kmetij je na neprepustnih tleh. V Zg. Kokri so to permski pisani skrilavci, peščenjaki in konglomerati ter werfenske plasti, v Sp. Kokri, od izteka Roblekovega kota v dolino Kokre navzgor pa predvsem kremenovi porfiriji in porfiriti ter werfenske plasti.

Južno od Roblekovega kota se začenjajo ob Kokri karbonatne kamnine, zlasti dolomiti, v ožjem pasu na severu pa tudi apnenci. Na apnencu je Pestotnikova domačija, na dolomitu pa kmetiji pri cerkvi (Mežnar, Tomažek), na izraziti erozijski terasi na rebri južno od reke sta Prodan in Harš ter na strmem severnem pobočju Kremsar. Roblek v Roblekovem kotu in Suhadolnik v Suhem dolu imata dom in posest na moreni in pobočnem klastičnem gradivu. Na dolomitu in pobočnem klastičnem gradivu sta obe kmetiji v Laškem nad Bašljem.

V južnem predgorju Krvavca zavzemajo znaten del neprepustni triadni šenturški skrilavci in peščenjaki. Nanje so se ob naselitvi naslonile mnoge hribovske kmetije, tako samotne kmetije kot kmetije v vaseh in zaselkih. Dom in kmetijsko zemljišče imajo v celoti na njih kmetije na Šenturški gori (po njej nosijo kamnine ime), v Apnem, Stiški vasi, Sidražu, večina kmetij pri Ambrožu, na Lenartu na Rebri (izjema je zaselek Senožeti, ki je na apnencu) in Kavar v Zakalu. Tudi Možjanca nad Tupaličami je na neprepustnih kamninah (triadni lapor in ploščati apnenc z rožencem). Okroglo in Sleva sta na meji werfenskih plasti in dolomita, Okroglo tudi apnenca, ter deloma tudi kremenovega profirja.

Južni del Krvavškega predgorja je v celoti iz mehkih miocenskih morskih sedimentov, predvsem laporjev. Na njih je Kregarjevo, osrednji in vzhodni del Zakala, Stolnik, Viševca, Vrhovje in Komenska Dobrava.

Na apnencu je vsa Štefanja gora, štiri kmetije pri Ambrožu (Ambrožar, Vompergar; Prgoznik, Pehkaš), Zakonik v Zakalu ter zaselek Senožeti na Lenartu na Rebri s tremi kmetijami (Snožecnik, Haban, Kocjan) in Dolinšek zahodno od njih, pri katerem pa je kmetijsko zemljišče delno tudi že na šenturskih skrilavcih in peščenjakih.

Na močno drobljivem dolomitu je del kmetijske zemlje v Slevem, medtem ko je spodnji del obširnih pašnikov in senožeti severno od zaselka na werfenskih plasteh in kremenovem porfiritu. Velik del Županjih njiv s pripadajočim kmetijskim zemljiščem je na strmem pobočju, sestavljenem iz pobočnega karbonatnega grušča, v južnem delu vasi pa je tudi manjša krpa werfenskih plasti.

V neprepustnih kamninah, poseljenih s hribovskimi kmetijami, je svet močno razčlenjen. To velja še posebej za dolino Kokre z izrazito reliefno energijo, ki se odraža v globokih in tesnih dolinah s strmimi pobočji in skromnimi pregibi v njih, na katerih je večina hribovskih kmetij. Presenetljivo je, kako so bila pobočja doline Kokre, kljub izredno skromnim možnostim za namestitve kmetij, relativno gosto naseljena z njimi; ni se zato čuditi, da mnoge od njih niso mogle kljubovati modernim zahtevam časa in so zato opustele. V glavnem so bile to manjše kmetije, postavljene visoko ali na zelo neugodna mesta (skromne položnejše površine, težka dostopnost, velika odmaknjenost od prometne poti v dolini Kokre, malo sonca itd.), predvsem na desnem pobočju Kokre in Jezernice (več o tem glej: P o l a j n a r, 1957, 227 sl.).

Večina še obstoječih hribovskih kmetij v dolini Kokre in Jezernice stoji na manjših pobočnih ostankih starih pliocenskih teras (Žmitek, Karničar, Sp. Virnik, Mošenk, Rezman, Kovk, Sp. Cclar, Slapar, Kremsar, Mihec, Hariš, Prodan, Tomažek, Mežnar, Pestotnik, Slugovec, Lovrin). Spodnje kmetije na Zg. Jezerskem so na položnejših tleh obrobja kotlinice (Zg. Virnik, Roblek, Poderšnik, Štular — sl. 1, Jenk, Šenk, Kropivnik — sl. 2), Skuber je na robu aluvialnega dna Jezernice, Mlinar, Makek in deloma tudi Anzeln pa na položnem dnu doline Makekove Kočne in njenega izteka v jezersko kotlinico.

Tudi v jugovzhodnem Krvavškem predgorju, kjer se stekajo vode v Kamniško Bistrico, je relief v neprepustnih kamninah intenzivno razgiban, še posebej v mehkih miocenskih plasteh, a z manjšo reliefno energijo kot v porečju Kokre. Tudi tu so se kmetije namestile na bolj ali manj izrazite pobočne pregibe (velik del Zakala, Kregarje-

Sl. 1. Štularjeva domačija na Zgornjem Jezerskem je na položnejših tleh severnega obrobja kotlinice. Velika hiša še danes kaže na nekdanjo bogatijo s trgovino in gostilno.

Sl. 2. Kropivnikova domačija na Zgornjem Jezerskem stoji na severnem strmem pobočju Ravenske Kočne. Hiša je krita s skodlami in ima ob »kukerlu« lesen balkon, ki je v tej pokrajini nenavaden.

vega, Sp. Svržin v Stolniku — sl. 3 ter Zg. in Sp. Bunder v Sidražu), kmetiji na Gradišču na Kregarjevem (Zg. in Sp. Gradišek) sta na vrhu plečatega slemena osamelega griča, glavni del Sidraža — sl. 4 ter Viševca in Vrhovje so na pobočnih slemenskih razvodjih med manjšimi potoki, Kavar v Zakalu pa je na manjšem sedlu.

V prepustnih karbonatnih kamninah ob Bistričici stoje kmetije na visokih ostanjih starih teras (Slevo in Okroglo — sl. 5), Klemenčevo je v spodnjem delu desnega pobočja Bistričice, kmetiji v Slatni v strmem pobočju med povirnima krakoma Bistričice, Korošaka in Blatnice (sl. 6), Zakonik in Bukovnik v Kalu pa visoko na obsežnejšem pobočnem pregibu desne strani Bistričice.

Samotne hribovske kmetije pri Ambrožu so na pobočnih pregibih, skromnejših v apnencu in prostranejših v šenturških skrilačvih in peščenjakih. Kmetije na Lenartu na Rebrji so na položnejšem apneniškem svetu (Senožeti in Dolinšek), medtem ko sta Zg. in Sp. Jagodici v povirju potoka Doblča na neprepustnih, malo nagnjenih tleh.

Posebno mesto v reliefu pa zavzemajo kmetije med Možjanco in Šenturško goro v Krvavškem predgorju. Zasedle so položna in prisojna tla na izvrstno ohranjeni pliocenski terasi, višine 600—700 m, s sledmi kremenčevega proda (D. Meze, 1974, 79). Terasa je večidel iz neprepustnih kamnin s položnimi tlemi, ki dovoljujejo tudi intenzivno strojno poljedelstvo. Na neprepustnih tleh terase je Šenturška gora, Apno, Ravne, Stiška vas in Možjanca, na lepo ohranjeni, a že delno zakraseli apneniški terasi pa Štefanja gora (sl. 7).

Sl. 3. Spodnji Svržin v Stolniku, ki je brez ceste in vodovoda, stoji na slemenu med dvema grapama. Zaradi slabe prebivalstvene sestave nima možnosti za nadaljnji obstoj; zadaj Velika planina.

2.2. EKSPOZICIJA

Najboljšo sončno lego imajo hribovske kmetije na vsem južnem Krvavškem predgorju, tako tiste, ki so na že imenovani pliocenski terasi z vasi in zaselki, kakor tudi one, ki so raztresene višje po pobočju (Ambrož). Kmetije na pliocenski terasi imajo tudi ugodno nadmorsko višino, ki omogoča rast večini poljskih kultur zmerno toplega klimatskega pasu. Domačije so na široko odprte na jug, jugozahod in jugovzhod, kar je najidealnejša ekspozicija. Med višjimi hribovskimi kmetijami je tako tudi pri Ambrožu, na Okroglem in v Slevem, med nižjimi pa z obema kmetijama v Laškem nad Bašljem, v Županjih njivah, Stolniku, na Viševci in Vrhovjah, deloma pa tudi v Sidražu (izjema sta le domačiji obeh Bunderjev, ki sta obrnjeni proti jugovzhodu, vzhodu oziroma jugu). Še najslabšo ekspozicijo na južnem Krvavškem predgorju imajo domačije na Lenartu na Rebri, kjer sta obe v Jagoščah in Dolinšek obrnjene z večjim delom kmetijske zemlje na JV (deloma tudi na JJV, VJV in JZ), na Senožetih pa na J, JZ, JV in Z.

Večina domačij ob Bistričici ima slabšo ekspozicijo. Tako imajo vse tri kmetije na Kregarjevem JV smer. Domačije v Zakalu so v večjem delu obrnjene na V in JV; južno ekspozicijo ima le Podrebernikova domačija. Na Klemenčevem sta obe kmetiji obrnjeni na V, SV in JV, v Slatni na JV in deloma tudi na J.

Na Zg. in Sp. Jezerskem je večina domačij obrnjena proti južnemu kvadrantu. Naravnost na jug gledata Roblek in Poderšnik, na jug oziroma jugovzhod Kovk, Azman ter Sp. in Zg. Virnik, predvsem na jugovzhod Karničar, Žmitek in Skuber, na ju-

gozahod, jug in zahod Makek, Jenk, Šenk in Kropivnik, na V, SV in JV Mošenk, na SZ in Z Mlinar in Anzein, Mlinar pa ima del kmetijskega zemljišča obrnjen celo proti severu.

Hribovske domačije ob Kokri imajo različno ekspozicijo. Prevladuje zahodna in deloma tudi jugozahodna smer. Tako je skoraj z vsemi domačijami v Spodnji Kokri (Mežnar, Pestotnik, Roblek, Lovrin, Slugovec, Leskovčar, Vrtačnik, Suhadolnik, Polšnar), na vzhodno stran so usmerjene kmetije Slapar, Zg. in Sp. Celar ter Rekar. Edina domačija, ki je ob Kokri obrnjena v celoti na jug, pa je Kremsar. Najslabšo ekspozicijo, ne samo ob Kokri, ampak v vsej obravnavani pokrajini pa imajo vse tri kmetije v Spodnji Kokri na levi rebri reke, niže okljuka Kokre, na terasi višine ok. 600 m (Prodan, Hariš, Tomažek), kjer je kmetijska zemlja obrnjena na sever in le delno tudi na severozahod. Še slabše je v dnu tesne doline Kokre s Kavcem, malim kmetom, katerega domačija je obrnjena proti severu oziroma severovzhodu, medtem ko so druge domačije v dolini Kokre obrnjene na severozahod, zahod, jug in jugovzhod, obe v Počočah pa na jugozahod, jug in zahod.

2.3. KMETIJSKO ZEMLJIŠČE

Glede na izrabo kmetijske zemlje v obravnavani pokrajini lahko delimo kmetije v dve kategoriji. V prvi so kmetije, ki izrabljajo kmetijsko zemljo prvenstveno za travnike in pašnike, medtem ko so njive le za pridelavo krmilnih rastlin (pesa, repa, detelja, korenje) in krompirja, v drugi kategoriji pa so tiste kmetije, pri katerih imajo njive v gospodarjenju hribovskega kmeta še vedno pomembno vlogo, je pa danes tudi pri njih, poleg krompirja, glavni poudarek na krmilnih rastlinah. Dvojna kategorizacija kmetij je zasnovana na reliefnih razmerah. V strmem, razčlenjenem svetu porečij Kokre,

Sl. 4. Glavni del S i d r a ž a je na pobočnem slemenskem razvodju; levo zadaj Gojška planina.

Sl. 5. Slevo, zaselek treh hiš, stoji na visoki dolomitni pliocenski terasi leve strani Bistričice na južni rebri Kamniškega vrha.

Bistričice, povirnih krakov Tunjice in pri Ambrožu so pogoji za njive slabi, veliko boljši pa so na pliocenski terasi v južnem Krvavškem predgorju med Štefanjo in Šenturško goro in na plečatem razvodnem slemenu z Možjanco. Dobre reliefne razmere za njive so tudi na Zg. Jezerskem v dnu jezerske kotlinice, a njive odganja neugodna klima (višina ok. 900 m, vznožje visokih gora in močan toplinski obrat) in v splošnem slabo razvito kmetijstvo, zato so na Zg. Jezerskem njive redke. — V prvoimenovano kategorijo je uvrščenih 15 hribovskih naselij (Zg. in Sp. Jezersko, Kokra, Laško nad Bašljem, Ambrož, Lenart na Rebri, Sidraž, Vrhovje, Viševca, Zakal, Okroglo, Klemenčevo, Kregarjevo, Stolnik, Županje njive), v drugo pa pet (Možjanca, Štefanja gora, Stiška vas, Apno, Šenturška gora).

Poprečna višina kmetijskega zemljišča v pokrajini je le šest metrov višja od poprečne višine kmečkega doma, ki je 663 m (tabela 1). Najvišje hribovsko naselje v pokrajini je Ambrož na južni, sončni rebri Krvavca, katerega poprečna višina kmečkega doma in kmetijskega zemljišča je blizu 1000 m. V njem je tudi absolutno najvišje stoječa kmetija v obravnavani pokrajini, Ambrožar, ki je v n. v. 1088 m (poprečna višina kmetijskega zemljišča je nižja od doma, 1062 m in tudi zgornja meja tega seže le 12 m nad kmečki dom); domačija soseda Vompergarja, ki je druga najvišja kmetija v pokrajini, pa stoji od Ambrožarja 72 m niže, a še vedno nad 1000 m; to pa sta tudi edini kmetiji v pokrajini, ki ležita više od 1000 m. Po višini na drugem mestu so obstoječe kmetije na Jezerskem (tako hribovske kot dolinsko-alpske), pri katerih večina kmečkih domov in kmetijskega zemljišča presega 900 m (najvišje pri Rezmanu na Sp. Jezerskem, kjer sta dom in poprečna višina kmetijskega zemljišča le nekaj nižja od 1000 m, zgornja meja tega pa se vzpne najvišje pri Sp. Virniku, 1120 m). V vseh drugih

hribovskih naseljih so poprečne višine kmečkega doma in kmetijskega zemljišča znatno nižje od že imenovanih. Še najvišje med temi so kmetije na Lenartu na Rebri, v Stiški vasi in v Kokri (med 700 in 800 m), povsod drugod pa sta kmečki dom in kmetijsko zemljišče pod 700 metri.

Nagnjenost kmetijskega zemljišča je v splošnem ugodna (12,6 ali 22%), se pa močno razlikuje med posameznimi regijami oziroma naselji (tabela 1,

TABELA 1 *Kmetijsko zemljišče*

REGIJE in NASELJA	Poprečna n. v. kmečkega doma	Poprečna višina	Popr. zgornja meja	Absolutna zgornja meja	Popr. razpon med zg. in sp. mejo	Naklon v stopinjah		
						poprečni	največji poprečni	najmanjši poprečni
Dolinsko-hribovske kmetije ob Kokri	508.6	527.9	565.0	630	74.0	14.2	23.3	4.5
Hribovske kmetije ob Kokri	724.4	748.5	826.2	1080	152.9	19.9	29.7	11.6
Hribovske kmetije na Jezerskem	927.0	935.8	1032.5	1120	180.0	17.7	30.9	6.6
Dolinsko-alpske kmetije na Zg. Jezerskem	913.0	925.4	963.6	1005	65.6	7.9	22.9	2.9
Možjanca	680.0	630.0	675.0	720	180.0	13.1	26.9	2.0
Štefanja gora	681.0	686.0	706.5	780	82.5	6.9	20.4	2.2
Ambrož	979.0	960.8	1000.4	1100	70.0	12.9	26.0	4.4
Stiška vas	729.7	724.7	788.0	860	125.8	10.6	28.1	2.1
Apno	662.5	627.0	653.0	680	105.0	13.1	26.6	4.7
Apno (Ravno)	687.5	685.0	702.0	720	70.0	10.3	21.8	1.6
Šenturška gora	663.5	650.0	675.0	700	100.0	9.3	15.5	2.4
Lenart na Rebri	785.7	773.8	820.8	930	93.3	10.1	22.6	5.9
Sidraž	490.8	470.3	508.5	640	76.0	13.5	26.1	3.8
Viševca	479.0	470.0	482.0	495	50.0	8.0	18.4	2.6
Vrhovje	464.5	450.5	469.5	450	37.0	14.2	21.7	6.2
Zakal	612.2	595.8	636.5	740	80.7	16.8	24.3	7.4
Okroglo in Slevo	639.3	630.0	674.5	700	176.0	15.6	29.7	6.0
Klemenčevo	612.0	618.5	650.0	650	62.5	18.0	25.5	8.8
Slatna	707.5	697.5	727.5	755	60.0	13.2	20.3	6.9
Kregarjevo	516.3	490.0	518.6	526	60.3	12.4	30.2	8.2
Županje njive	507.5	547.0	560.0	625	155.0	13.9	21.8	1.7
Sp. Svržin (Stolnik)	508.0	502.0	513.0	525	45.0	16.6	21.8	6.3
Vrtačnik (Komendska D.)	381.0	372.0	378.0	385	25.0	6.2	18.4	3.3
Bašelj (Laško)	687.5	680.0	720.0	720	90.0	8.9	22.5	3.5
SKUPAJ	692.2	687.5	726.8	1120*	107.1	12.6	24.2	4.6

*Upoštevajoč pašnik nad Slevim, imenovan Reber ali Senožeta, je absolutna zgornja meja v višini 1250 m.

Sl. 6. Z g o r n j i S l a t n a r v p o v i r j u B i s t r i č i c e s i j e p o s t a v i l k m e č k i d o m n a p o l o ž n i p r e g i b v s o l i f l u k c i j s k e m p o b o č n e m k l a s t i č n e m g r a d i v u.

karta 1). Najugodnejša poprečna nagnjenost je v večini hribovskih naselij na pliocenski terasi južnega Krvavškega predgorja, na dolinsko-alpskih kmetijah na Jezerskem in na obeh kmetijah v Laškem nad Bašljem (med 6.6° v Štefanji gori in 10.6° v Stiški vasi), ki je vsa v mejah možnosti za modernizirano orno poljedelstvo; izjema sta le Možjanca in Apno, kjer je nagnjenost kmetijskega zemljišča nekaj večja od 20% (okrog 23%). Najpoložnejše je kmetijsko zemljišče v Štefanji gori, blizu zgornje meje za modernizirano orno poljedelstvo pa je v Stiški vasi. V celotni obravnavani pokrajini je v poprečju najbolj strmo kmetijsko zemljišče na hribovskih kmetijah v dolini Kokre, kjer je poprečna nagnjenost blizu meje, ki označuje nehanje trajne paše, njim pa sledijo kmetije na Klemenčevem, hribovske kmetije na Jezerskem, v Zakalu itd. Največja poprečna nagnjenost presega skoraj povsod mejo nehanja trajne paše, tako tudi poprečna največja za celotno obravnavano pokrajino (24.2° oziroma 45%); izjema sta Šenturška in Štefanja gora ter Vrtačnik na Komendski Dobravi. Poprečna nagnjenost kmetijskega zemljišča, manjša od 20%, je na večini kmetij Zg. Jezerskega, Apna, Lennarta na Rebrji, Stiške vasi in na vseh kmetijah Štefanje gore, Viševece in Šenturške gore, na veliki večini ostalih kmetij pa poprečna nagnjenost kmetijskega zemljišča presega 20%.

2.4. PITNA VODA

Redke so kmetije, ki nimajo dovolj pitne vode. Pogoj zanjo so, kot bomo videli kasneje, obilne padavine na južnem pobočju Kamniških Alp, v dolini Kokre in na Jezerskem ter neprepustne kamnine z obilnimi studenci. Večina samotnih kmetij ima lastna zajetja v bližini domačij, a dovolj visoko zaradi ustreznega pritiska. Sklenjene

hribovske vasi in zaselki v Krvavškem predgorju imajo skupinske vaške vodovode, večinoma zgrajene v zadnjih desetletjih. Vode je v glavnem dovolj. Možjanca jo ima npr. zase dovolj, ne pa tudi za »vikendaše«, ki morajo uporabljati kapnico. Brez vodovoda so le tri kmetije na Viševci, Sp. Svržin v Stolniku in tri kmetije na Lenartu na Rebri, v zaselku Senožeti, ki je v celoti na apnencu; vseh sedem kmetij ima kapnico. Viri pitne vode bi v večini zadostili eventualni modernizaciji kmetijskega gospodarstva in gospodinjstev.

2.5. PODNEBJE

Za prikaz podnebja je mogoče uporabiti meteorološke podatke več postaj, le da, žal, niso vsi istodobni. Podnebje v dolini Kokre je obdelal S. Polajnar (1957, 213—216), ki je zajel meteorološke postaje Zg. Jezersko, Jezerski vrh, Kokro in Zg. Belo s padavinskimi in temperaturnimi podatki iz obdobja 1925—1940 (poprečne mesečne in letne temperature Jezerskega in Kokre tudi za obdobje 1896—1906). Izven doline Kokre je za obravnavano pokrajino mogoče dobiti objavljene temperaturne in padavinske podatke le za Kamnik, in to za obdobje 1925—1956 (*Letno poročilo*, 1957), prav tam za isto obdobje tudi za Jezersko, samo padavinske podatke iz razdobja 1931 do 1960 pa za postaje Jezersko, Kamnik in Kamniško Bistrico (*Letno poročilo*, 1962). Žal ni nobene meteorološke postaje v južnem Krvavškem predgorju, kjer je hribovska naselitev najgostejša, zato lahko sklepamo na tamkajšnje podnebne razmere le posredno po podatkih meteoroloških postaj Jezersko in Kamnik. Zaradi ugodne sončne lege in zmernih višin pa lahko računamo s primernim podnebjem tudi za rast poljedelskih kultur; izvzet je zgornji del Ambroža zaradi večje nadmorske višine.

Sl. 7. Na prostrani apneniški pliocenski terasi južne rebri Krvavškega pogorja stoji Štefanja gora, ena večjih vasi v tej hribovski pokrajini; zadaj Krvavec.

Temperature

1896—1906

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Letno
Jezersko	-2.5	-1.3	1.9	5.9	9.8	14.4	16.7	15.9	11.5	6.5	2.9	-1.6	6.7
Kokra	-1.8	-0.2	3.2	6.8	10.6	14.7	16.8	16.0	12.6	8.2	3.5	-0.6	7.5

1925—1956

Jezersko	-3.8	-1.8	1.5	5.2	9.8	13.5	15.2	14.3	11.2	6.4	2.5	-1.7	6.0
Kamnik	-1.9	0.0	4.5	9.3	13.5	17.2	19.0	18.1	15.2	9.5	5.3	0.0	9.1

Padavine

1925—1940

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Letno
Jezerski vrh	83	74	129	152	192	170	158	176	197	238	202	103	1874
Jezersko	81	83	145	154	198	168	155	176	192	248	233	109	1942

1896—1925

Kokra	74	76	108	134	135	171	141	146	144	147	132	113	1521
-------	----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

1925—1956

Jezersko	88	92	113	135	187	187	192	162	182	204	208	112	1862
Kamnik	78	72	75	99	129	138	130	133	149	138	133	89	1363

1931—1960

Jezersko	102	102	104	123	160	178	175	154	152	183	173	141	1747
Kamnik	80	81	68	93	120	140	132	130	138	136	122	101	1341
Kamniška Bistrica	120	121	127	147	199	217	194	172	195	233	194	161	2080

Temperaturne razlike med Jezerskim in Kamnikom so razumljivo velike (poprečne letne za 3.1°). Na Jezerskem imajo trije meseci poprečne temperature pod lediščem, medtem ko je tako v Kamniku le januarja, december in februar pa zaznamujeta 0°C. Mesečne temperaturne razlike med obema postajama, ki so večje od poprečne letne temperature, so v celotnem vegetacijskem obdobju (od aprila do oktobra) največje na začetku in ob koncu (aprila za 4.1° in septembra za 4°C), medtem ko imajo meseci hladne polovice leta manjšo razliko od poprečne (najmanjšo december in februar, 1.7 oziroma 1.8°C). Imenovani podatki kažejo na vpliv bližnjih visokih gora na Jezerskem, ki se odraža tudi v topli polovici leta, in na velik učinek toplinskega obrata v hladni letni polovici v Kamniku. Oboje je v južnem Krvavškem predgorju in deloma tudi na hribovskih kmetijah kokrske doline nedvomno omiljeno.

Ko primerja S. Polajnar (1957, 213) toplotne razmere Jezerskega in Kokre, ugotavlja, da so na Jezerskem temperature precej nižje v prehodnih in zimskih mesecih, medtem ko se poleti ta razlika zabiše. Kolebanje temperature je na Jezerskem

večje, zlasti v jeseni (do 1.7°C), zato je večja tudi amplituda (19.2°C , Kokra 18.6°C). Spomladi narašča toplota na Jezerskem mnogo bolj kot v Kokri. Na Jezerskem narašča povprečna mesečna temperatura od 3.9° do 4.9° , v Kokri le od 3.6° do 3.8°C . Poleti je temperatura v obeh krajih precej enaka, ker je odprta jezerska kotlina izpostavljena dolgotrajnejšemu sončnemu obsevanju v primerjavi z ozko dolino Kokre. Jesensko padanje temperature je naglo in učinkovito. V Kokri se poletje nekoliko zavleče, na Jezerskem pa nastopijo občutne ohladi že septembra. V obeh krajih se še daleč v poletje uveljavlja temperaturni obrat. Zelo izrazit je na Jezerskem, a ne mnogo manj v Kokri, saj se primeri, da je včasih istočasno temperatura v Kokri celo nižja kot na Jezerskem (verjetno ob prodoru tople fronte, ki zajame najprej višje predele). Na Jezerskem pade minimalna dnevna temperatura pod 0°C lahko v vseh mesecih, razen julija in avgusta; maja 1935 je padla na -6.3°C , junija 1928 in 1933 na -0.6°C , septembra 1931 na -2.4°C (S. Polajnar, 1957, 213).

Klima na Jezerskem ni primerna za poljedelstvo, saj onemogoča rast ozimnih žit, jara žita pa dajejo na Jezerskem, kljub ugodnejšim pedološkim razmeram kot v Kokri, mnogo slabše donose. Drugi letni pridelek povsem odpade (S. Polajnar, 1957, 214).

Ker leži obravnavana pokrajina v južnem predgorju Kamniških Alp, z Jezerskim in dolino Bistričice pa tudi blizu njihovega osrčja, ima nedvomno veliko padavin. Na to kažejo tudi razpoložljivi, tu navedeni podatki z Jezerskega, iz Kamnika in Kamniške Bistrice, za obdobje 1925—1940 pa tudi z Jezerskega vrha. Žal manjkajo za hribovsko pokrajino med srednjo Kokro in Kamniško Bistrico, za katero pa tudi ni dvoma, da je zelo namočena.

V obdobju 1931—1960 je bilo v Kamniški Bistrici namerjenih povprečno na leto preko 2000 mm padavin, 16% manj na Jezerskem, v Kamniku pa 23% manj, oziroma 36% manj kot v Kamniški Bistrici. Na Jezerskem in v Kamniški Bistrici je glavni padavinski maksimum oktobra, v Kamniku junija, sekundarni pa na Jezerskem in v Kamniški Bistrici junija oziroma maja, v Kamniku pa septembra. Največ padavin je v jeseni in le malo manj poleti (na Jezerskem jeseni 29.1% in poleti 29%, v Kamniku 29.5 oziroma 30% in v Kamniški Bistrici 29.9 oziroma 28%), spomladi jih pade med 21% v Kamniku, 22.1% na Jezerskem in 22.7% v Kamniški Bistrici, najmanj pa pozimi (19.3—19.8%). Letnih dni s padavinami, večjimi od 1 mm, je največ v Kamniški Bistrici, 130, na Jezerskem jih je 127.9 in v Kamniku 115.1; enako zaporedje je tudi pri padavinah, večjih od 10 in 20 mm: Kamniška Bistrica 52.1 oziroma 34.7, Jezersko 53 oziroma 27.3 in Kamnik 45.8 oziroma 20.6 dni.

Zanimiva je primerjava padavin med Zg. Jezerskim in Jezerskim vrhom, za kar služijo podatki razdobja 1925—1940, povzeti po: S. Polajnar, 1957, 215. Jezerski vrh, čeprav leži 304 m više od Zg. Jezerskega (opazovalnica na Jezerskem vrhu je v višini 1210 m, na Zg. Jezerskem pa 906 m), ima na leto 3.5% manj padavin od Zg. Jezerskega (1874:1933 mm) in štiri padavinske dni manj na leto (165:169), medtem ko je letna padavinska intenziteta na Jezerskem vrhu za 0.2% večja od intenzitete na Zg. Jezerskem (11.3:11.1).

Daleč največ padavin na Zg. Jezerskem in Jezerskem vrhu je v obdobju 1925 do 1940 padlo v jeseni, ca. 34.3%, spomladi in poleti okrog četrtrine, pozimi pa ca. 14%, torej precej drugače kot v obdobju 1931—1960, ko je bila na Zg. Jezerskem količina padavin poleti in jeseni skoraj enaka, pomladanski delež padavin je bil za ca. 3.5% manjši, občutno višji pa zimski, ko je padlo kar 5.7% več padavin.

Prvi sneg je bil v obdobju 1926—1940 na Zg. Jezerskem zaznamovan septembra (trikrat), na Jezerskem vrhu šestkrat, zadnji pa na Zg. Jezerskem maja (šestkrat) in na Jezerskem vrhu junija (enkrat), v Kokri pa v obdobju 1896—1925 prvi oktobra (dvakrat) in zadnji maja (enkrat) — S. Polajnar, 1957, 216.

Glede fenoloških razmer je iz objavljene študije Dolinar-Lešnik Marinke (1957, 64—84) mogoče dobiti tudi za nas nekatere podatke o fenologiji pšenice. Študija se nanaša na vso Slovenijo, iz obravnavane pokrajine pa so bili obdelani podatki fenoloških postaj Ambrož pod Krvavcem, Stiška vas, v poštevh pa pridejo tudi s postaje Grad pri Cerkljah.

Pri Ambrožu, najvišji fenološki postaji (920 m), kjer so takrat še sejali ozimno pšenico (danes je ne sejejo več), so jo v obdobju 1953—1957, ki ga študija zajema, vsejali 23. 9., kar je bilo poprečno mesec dni prej kot v krajih z nadmorsko višino do 100 m, v primerjavi s ca. 200 m nižjo Stiško vasjo približno teden dni prej, z Gradom pri Cerkljah pa približno dva tedna prej. Iz imenovane študije s priloženimi kartogrami je mogoče zaključiti, da so v obravnavani pokrajini sejali ozimno pšenico med 23. 9. in 1. 10., želi pa so jo nekako med 1. in 10. 8., pri Ambrožu še nekaj dni kasneje. Žetev je v primerjavi s kraji do 100 m n. v. kasnila poprečno mesec dni, v primerjavi z dolino pa približno dva tedna. — Ugotovljena časovna razlika pri setvi in žetvi pšenice med obravnavano pokrajino in dolino, oziroma kraji do 100 m n. v., lahko služi za orientacijo tudi pri drugih rastlinskih fenoloških pojavih.

2.6. PRST

V dolini Kokre je opisal prst S. Polajnar (1957, 219). Pravi, da je na apnenicah, v primerjavi s skrilavci bolj revna, z manj humusa in razvita v tankih slojih, na skrilavcih pa je debelejša in bogatejša s humusom. Debelejša je prst tudi na glacialnem in fluvioglacialnem gradivu. Humozna tla so na nižjih terasah in v jezerski kotlinici. Precej humozne plasti na werfenskih skrilavcih v Kokri imenujejo domačini včasih prhljica. Na splošno je prst debela le 15—20 cm. Blizu dna doline Kokre in v Spodnji Kokri so prsti debelejši (do 35 cm), težje in z močno ilovnato primesjo. Na porfirjih in porfirutih se prhljica meša z drobci preperelega porfirja in je zato bolj peščena. V jezerski kotlinici so prsti na fluvioglacialnem gradivu ilovnate (Roblek, Anko), medtem ko so v višjih legah na pobočju kotlinice, na paleozojskih skrilavcih, lažje (Žarko). V dolini Jezernice na Zg. Jezerskem so bila prava mokrotna tla; po osušitvi doline z regulacijo in melioracijo se prsti v dolini izboljšujejo. Više v gorovju so na skrilavi in drugi neprepustni podlagi mnogi planinski pašniki, tako tudi najvišji med njimi (Kokrsko sedlo, Roblekova planina, Mlinarjeva planina in še nekateri).

Hud problem na strmih pobočjih doline Kokre predstavlja erozija prsti. Povzročajo jo voda, veter in človek. Močni nalivi, ki so najbolj pogostni jeseni, ko na kmetijskih površinah vegetacija nima več prave zadrževalne moči, naredijo največ škode. Močan veter naredi veliko škodo v kopnih zimah na izpostavljenih vetrnih straneh (Pestotnik, Roblek, Krems), zato puščajo na takih krajih polje v trdini. Njive so zaradi erozije in vetra osiromašene, zato so jih v zadnjem času že mnogo opustili. V Kokri je najnevarnejši veter jug, ki ne prizanaša niti gozdovom (S. Polajnar, 1957, 219). S pretiranim izčrpavanjem zemlje, s preskromnim gnojenjem in zato, ker ne dajo zemlji potrebnega oddiha (praha), je zemlja vedno manj odporna proti eroziji.

V Krvavškem predgorju je kmetijska zemlja v večini na dobrih prsteh z neprepustnim matičnim substratom, kjer je prst težka, peščeno-ilovnata in dokaj debela. To velja še posebej za kmetijsko zemljišče na pliocenski terasi med Stiško vasjo in Šenturško goro pa na Možjanci in v večjem delu samotnih hribovskih kmetij pri Am-

brožu. Ker so v teh predelih tudi tla le malo nagnjena, je prizaneseno tudi eroziji prsti. Precej podobne so razmere na Taških v Sidražu, kjer je večji del vaše obdelovalne zemlje. Tudi na neprepustnih tleh večjega dela porečja Bistričice in Tunjščice je prst dobra in obilna, le da je na strmih in močno razčlenjenih tleh, zato je podvržena eroziji in tudi polzenju (plazovi, usadi). Na dolomitih v porečju Bistričice (Županje njive, Okroglo, Slevo, del Klemenčevega) in v povirju Dobliča (Jagošče) je prst na kmetijski zemlji plitva in peščena, medtem ko je na položnih, razjedenih kraških tleh (Štefanja gora in del Lenarta na Rebri — Senožeti) dobra, a različno debela in kamnita.

3. SESTAVA ZEMLJIŠČA IN POSESTI

V poprečju so hribovske kmetije v obravnavani pokrajini majhne, vsekakor premajhne za zahteve modernega časa; poprečna velikost posesti 28.9 ha (tabela 2) je npr. kar za 10.8 ha manjša od posesti hribovskih kmetij v Gornji Savinjski dolini (D. Meze, 1980)*. Med posameznimi regijami in naselji pa so znatne razlike. Že primerjava kmetij ob Kokri z onimi na južnem Krvavškem predgorju je presenetljiva, saj so prve v poprečju večje od drugih kar za 182%, od poprečne velikosti v celotni pokrajini pa so manjše za 31%. Tako majhne hribovske kmetije, kot so v Krvavškem predgorju, danes samo od kmetijstva ne morejo več živeti, še posebej tudi zato ne, ker imajo, kot bomo še videli, le malo gozda (11.6 ha) in komaj 30 m³ lesnega eta; izjema so le nekatere kmetije, ki od poprečka znatno odstopajo (Zg. Jagodice, Dolinšek in Snožečnik na Lenartu na Rebri, Ambrožar pri Ambrožu, Begl v Štefanji gori, Kumer v Apnem).

Daleč največjo posest imajo hribovske kmetije ob Kokri in na Jezerskem, okrog 65 ha, za 21% manjšo imajo dolinsko-alpske kmetije na Jezerskem, ki še presežejo 50 ha, slede Lenart na Rebri, Potoče in Ambrož, povsod drugod pa je poprečna velikost kmetije manjša od 30 ha. Najmanjša je na Vrhovjah, 4.7 ha, pod 10 ha pa ima še Sp. Svržin v Stolniku. Med 10 in 20 ha imajo kmetije v Zakalu, Bašlju, Stiški vasi, Štefanji gori, Sidražu, Apnem, na Viševci, Možjanci in Šenturški gori. Hribovske kmetije v ostalih naseljih pa so uvrščene v kategorijo 20 do 30 ha.

Na Jezerskem in v Kokri je bilo veliko kmetij, ki so po drugi vojski prišle pod agrarno reformo. Od še danes obstoječih kmetij je bilo takih na Jezerskem 65%, v Kokri pa 43% (na Jezerskem 11 in v Kokri 10). Poprečna velikost kmetij, ki jih je zajela agrarna reforma, je bila na Jezerskem 237.4 ha, od tega gozda 164.9 ha, pašnikov 17.3 ha in nerodovitnega sveta 37.4 ha (po reformi: skupna površina 65.5 ha, gozd 41.7 ha, pašnik 6.6 ha in nerodoviten svet 0.4 ha), v Kokri pa 224 ha, od tega gozda 122.4 ha, pašnikov 42.2 ha in nerodovitnega sveta 43.1 ha (po reformi: skupaj 73.8 ha, gozd 51.5 ha, pašnik 11.1 ha in nerodoviten svet 0.9 ha). Agrarna reforma je torej zajela predvsem gozdove in nerodoviten svet. Gozd, ki je kmetom po reformi ostal, je v večini dober in blizu domačij. Izjemno velike površine nerodovitnega sveta pred agrarno reformo v obeh naseljih gredo na Jezerskem predvsem na račun Makeka s 316 ha le-tega, katerega last je bil veliki del zatrepa Makekove Kočne (njegova celotna posest je bila 642 ha), in deloma Sp. Virnika s 57 ha (skalovje Virnikovega Grintovca), v Kokri pa Suhadolnika z 268 ha nerodovitnega sveta, saj mu je pripadal velik del Grintovca (skupaj je imel 722 ha zemlje), in Povšnarja s 109 ha (skupaj 448

*V nadaljnem besedilu pišemo namesto Gornja Savinjska dolina okrajšano GSD

TABELA 2 *Sestava in obseg zemljišča na kmetijo (po katastru) in lesni etat*

leto 1979	NASELJA	število kmetij	skupni obseg					neplodno	letni etat/kub. m		
				njive	travnik sadovnjak	pašnik	gozd		iglavci	listavci	prirastek kub. m/ha
	Zg. Jezersko %	14	53.55	2.80 5.2	9.20 17.2	4.65 8.7	36.51 68.2	0.39 0.7	188.6	6.4	5.3
	Sp. Jezersko %	3	70.18	2.20 3.1	23.76 34.0	5.18 7.4	38.81 55.1	0.23 0.3	203.3	21.0	5.8
	Kokra %	23	57.03	1.24 2.2	7.57 13.3	9.03 15.8	37.86 66.4	1.33 2.3	88.4	28.8	3.1
	Potoče %	2	39.04	1.31 3.3	5.89 15.1	1.83 4.7	29.04 74.4	0.96 2.5	37.5	12.5	1.7
	Bašelj (Laško) %	2	19.12	0.93 4.9	2.62 13.7	0.91 4.8	14.21 74.3	0.45 2.3	19.6	20.2	1.4
	Možjanca %	8	13.68	2.11 15.4	2.79 20.4	1.41 10.3	7.28 53.2	0.09 0.6	20.7	4.6	3.5
	Štefanja gora %	21	15.94	2.41 15.1	2.49 15.6	0.95 6.0	10.03 62.9	0.06 0.4	22.1	9.2	3.1
	Stiška vas %	12	15.92	2.02 12.7	3.43 21.6	0.60 3.8	9.81 61.6	0.06 0.3	3.9	4.9	0.9
	Ambrož %	8	30.52	1.84 6.0	5.58 18.3	3.12 10.2	19.89 65.2	0.09 0.3	21.6	48.4	3.5
	Apno %	9	14.18	2.83 20.0	2.25 15.9	0.83 5.8	8.20 57.8	0.07 0.5	9.0	8.7	2.2
	Šenturška gora %	12	12.12	2.32 19.2	1.55 12.8	0.76 6.3	7.44 61.4	0.05 0.4	9.7	8.9	2.5
	Lenart na Rebri %	6	44.12	2.63 6.0	10.50 23.8	3.25 7.3	27.66 62.7	0.08 0.2	57.6	34.9	3.3
	Sidraž %	6	14.66	2.20 15.0	2.45 16.7	1.28 8.7	8.69 59.3	0.04 0.3	10.0	9.2	2.2
	Viševca %	3	14.11	1.98 14.1	2.62 18.6	0.18 1.3	9.26 65.6	0.06 0.4	11.7	18.2	3.2
	Vrhovje %	2	4.68	1.26 27.0	2.40 51.2	—	0.98 21.0	0.04 0.8	1.5	1.1	2.6
	Zakal %	10	20.02	0.90 4.5	2.96 14.8	7.05 35.2	8.84 44.2	0.27 1.3	11.0	10.3	2.4
	Okroglo in Slevo %	6	28.44	1.48 5.2	2.31 8.1	10.91 38.4	12.76 44.9	0.98 3.4	7.3	5.7	1.1
	Klemenčevo %	4	33.78	1.72 5.1	3.57 10.6	14.52 43.0	10.11 29.9	3.86 11.4	5.2	8.5	1.4
	Kregarjevo %	3	32.06	2.04 6.4	2.39 7.5	7.23 22.5	20.19 62.9	0.21 0.7	40.7	41.3	4.1
	Županje njive %	12	23.30	1.37 5.9	1.33 5.7	3.56 15.3	16.57 71.1	0.46 2.0	16.2	30.4	2.8
	Stolnik (Svržin Sp.) %	1	6.81	1.16 17.0	1.19 17.5	0.56 8.2	3.82 56.1	0.08 1.2	7.0	3.0	2.6
	Komenska Dobrava (Vrtačnik) %	1	19.88	* —	6.99 35.2	0.83 4.2	11.97 60.2	0.09 0.4	32.0	9.0	3.4
	Skupaj	168	28.89	1.93 6.7	4.58 15.9	3.94 13.6	17.99 62.2	0.45 1.6	43.1	16.0	3.3

* Njive v najemu

REGIJE

Dolinsko-hribovske kmetije ob Kokri %	8	32.54	1.53 4.7	4.84 14.9	4.61 14.1	21.06 64.7	0.50 1.6	20.5	12.3	1.6
Hribovske kmetije ob Kokri %	17	66.49	1.17 1.8	8.66 13.0	10.27 15.4	44.72 67.3	1.67 2.5	113.4	34.7	3.3
Hribovske kmetije na Jezerskem %	6	65.17	2.04 3.1	16.85 25.9	6.19 9.5	39.84 61.1	0.25 0.4	195.0	14.5	5.3
Dolinsko-alpske kmetije na Zg. Jezerskem %	11	51.74	3.06 5.9	8.99 17.4	3.95 7.6	35.31 68.2	0.43 0.8	190.1	5.9	5.6
Hribovske kmetije na j. in jvzh. Krvavškem predgorju in Bašelj (Laško) %	126	19.87	1.97 9.9	3.05 15.3	2.93 14.8	11.63 58.5	0.29 1.5	15.0	14.7	2.6

ha), ki je imel v lasti južno stran Kokrske Kočne; Suhadolnik in Povšnar sta imela tudi veliko planinskih pašnikov, prvi 196 ha in drugi 111 ha (danes Suhadolnik 23 ha in Povšnar 19 ha). Največ gozdov so imeli na Jezerskem pred agrarno reformo Mlinar, 320 ha, Sp. Virnik, 301 ha, Makek, 291 ha, Mošenk, 170 ha itd., v Kokri pa Suhadolnik, 238 ha, Povšnar, 206 ha, Slapar, 182 ha, Krems, 118 ha, Roblek, 116 ha itd. Veliko kmetij, ki so prišle pod agrarno reformo, je bilo tako velikih, da so imele lasten lov in ribolov, podobno kot nekatere kmetije na Solčavskem.

V obravnavani pokrajini je še vedno daleč največji delež zemljišča hribovskih kmetij v gozdu, 62,2% ali povprečno 18 ha na kmetijo (ob Kokri je gozda na kmetijo še enkrat več od poprečka, delež tega v primerjavi s celotno obravnavano pokrajino pa je le za 4% večji — tabela 2). Med naselji v Krvavškem predgorju imajo v poprečku največ gozda kmetije na Lenartu na Rebri, slede jim pri Ambrožu, na Kregarjevem, Okroglem, v Županjih njivah itd., na najslabšem (pod 10 ha na kmetijo) pa so: Vrhovje, Stolnik, Možjanca, Šenturška gora, Apno, Sidraž, Viševca, Zakal, Stiška vas in Slevo.

Vrednost gozda ni v obsegu gozdnih površin, marveč v količini prirastka, izraženega v m³/ha, na osnovi katerega določi gozdno-gospodarska organizacija lastniku količino letnega poseka. Gozdove z najvišjim prirastkom imajo dolinsko-alpske kmetije na Jezerskem (tabela 2) in le nekaj nižjega tamkajšnje hribovske kmetije (prve imajo za 69.7% višji prirastek od poprečnega, ki je 3.3 m³/ha, druge pa za 60.6%). Prirastek na kmetijah Krvavškega predgorja je za 21.2% nižji od poprečka. Zelo majhen prirastek, 51.5% manjši od poprečka, je na dolinsko-hribovskih kmetijah ob Kokri. Med naselji imajo največji prirastek gozdovi treh kmetij na Sp. Jezerskem, 75.7% nad poprečkom, slede kmetije na Zg. Jezerskem (+60.6%), tem tri kmetije Kregarjevega (+24.4%) itd. Blizu poprečka so kmetije na Lenartu, pri Ambrožu, na Možjanci, v Štefanji gori, na Viševci in v Kokri, povsod drugod pa je prirastek nižji od poprečka, najnižji na Klemenčevem (-27.7%) in v Slevnem (-24.2%).

Poprečni etat v proučevani pokrajini je 59 m³, od tega 43 m³ iglavcev in 16 m³ listavcev. Glede na energetske krizo so v zadnjem času pridobili vrednost tudi listnati, predvsem bukovi gozdovi, saj je povpraševanje po bukovih drevesih čedalje večje.

Bukovih gozdov pa je precej v Kokri, na Sp. Jezerskem, v Bašlju in predvsem v mnogih vaseh Krvavškega predgorja z dolino Bistričice. Tam prednjači zlasti Ambrož, kjer etat listavcev za več kot enkrat presega iglavce ($48:22 \text{ m}^3$), ki mu sledi Lenart na Rebri, Kregarjevo in Županje njive.

Vrednost gozdov zavisi predvsem od sestave lesne mase in dostopnosti. Z gradnjo gozdnih cest je iz večine gozdov možen odvoz lesa s tovornjaki in traktorji, sestavo iglavcev v večjem delu Jezerskega in ponekod v Kokri pa bogatijo večji macesnovi sestoji; macesen, kvaliteten in tudi moden les, ima visoko ceno, po njem pa je tudi veliko povpraševanje.

Poseben problem so gozdovi v dolini Kokre od sotočja z Jezernico navzdol. Čeprav je lesa veliko, je zlasti na apneniškem svetu slabše kakovosti in s prevlado listavcev; boljši iglasti gozdovi so predvsem na kremenovih porfirijih in porfirutih ter na werfenskih plasteh. Dolina Kokre je globoka in s strmimi, predvsem na levi strani izpod Kočne, Grintovca, Kalškega grebena in Krvavca razbrazdanimi pobočji, ki jih pred pospešeno erozijo vsaj za silo štiti gozd. Sečnja na takih krajih je zato zelo omejena ali celo prepovedana, saj so te vrste gozdovi »varovalni«. Nekateri hribovski kmetje v Kokri si zato z izkupičkom od lesa le malo pomagajo, strma pobočja pa jim onemogočajo večji razmah živinoreje, predvsem modernizirane govedoreje. Poprečni etat na kmetijo v Kokri je 117 m^3 , od tega 88 m^3 iglavcev in 29 m^3 listavcev, in je znatno nižji v primerjavi z jezerskimi kmetijami (-40.3%) ob sicer mnogo slabših reliefnih pogojih. So pa v Kokri nekateri kmetje, ki imajo bogate gozdove z velikim etatom (Suhadolnik 445 m^3 , Sp. Celar 353 m^3 , Zg. Celar 305 m^3 , Leskovčar 230 m^3 , Povšnar 210 m^3 , visok prirastek pa je zlasti v gozdovih Suhadolnika, $7.5 \text{ m}^3/\text{ha}$, Povšnarja 7, Sp. Celarja 5.6, Leskovčarja 4.9 in Zg. Celarja $4.6 \text{ m}^3/\text{ha}$).

Pašnikov je v vsej obravnavani pokrajini 13.6% ali 3.9 ha na kmetijo. Daleč največ jih je na Klemenčevem in v Slevem (14.5 oziroma 13.5 ha na kmetijo, kar je preko 40% vsega zemljišča), nad 10 ha na kmetijo pa še na hribovskih kmetijah v dolini Kokre. Nekaj več jih je tudi na Okroglem, v Zakalu, na Kregarjevem in na jezerskih hribovskih kmetijah. V splošnem je torej največ pašnikov na kmetijah v porečju Bistričice, ob Kokri in na Jezerskem.

Podatki katastra o površini njiv in travnikov s sadovnjaki niso zanesljivi, saj zatrdno kažejo več njiv in manj travnikov, kot jih je v resnici. V zadnjih letih, ko narašča pomen govedoreje, je veliko njiv opuščanih v korist travnikov, deloma tudi pašnikov, že dlje časa pa opuščajo njive ob vsesplošnem nazadovanju hribovskega kmetijstva. Hitrim spremembam v površinah njiv in travnikov pa kataster ne sledi, zato je prikazano stanje nerealno; služi naj nam le za najosnovnejšo orientacijo.

Njiv naj bi bilo na obravnavanih kmetijah poprečno 6.7% ali 1.93 ha na kmetijo. Nedvomno je danes še vedno največ njiv v Apnem, na Šenturški gori, Lenartu na Rebri, Možjanci, v Štefanji gori, Stiški vasi in Sidražu, torej na položnejšem svetu zmernih nadmorskih višin, medtem ko jih je zelo malo na izrazitih hribovskih področjih s strmim zemljiščem in v višjem svetu, ter tam, kjer se preušmerjajo na modernizirano govedorejo (Kokra, Jezersko, Ambrož, Bašelj) in na večini kmetij v porečju Bistričice.

Travnikov izkazuje kataster na kmetijo 4.58 ha ali 15.9% skupnega zemljišča kmetije. Več od četrtnine zemljišča zavzemajo na treh kmetijah Sp. Jezerskega (34%), kar je daleč največ v obravnavani pokrajini, tako tudi po površini s 23.7 ha na kmetijo. Nad četrtnino zemljišča zavzemajo travniki še na hribovskih kmetijah celotnega Jezerskega, več kot 20% pa na Lenartu na Rebri, v Stiški vasi in na Možjanci, le nekaj manj tudi pri Ambrožu, na Viševci in Zg. Jezerskem. Relativno veliko travnikov

imata tudi kmetiji na Vrhovjah (51.2% ali 2.4 ha) in Vrtačnik na Komendski Dobravi (35.2% ali 6.9 ha).

Sestavo posesti obravnavanih kmetij smo razdelili na štiri kategorije: pod 25 ha, 26—50 ha, 51—75 ha in nad 75 ha (tabela 3). Posest, večjo od 75 ha, ima le 12 ali 7.1% vseh kmetij, od tega 7 v Kokri, 4 na Zg. Jezerskem in 1 na Sp. Jezerskem, ki imajo v lasti nekaj nad petino skupnega zemljišča. V naslednji nižji kategoriji je nekaj nad 11% kmetij, ki imajo blizu četrtine vsega zemljišča. Tudi te so večidel na Jezerskem in v Kokri (na Zg. Jezerskem je kmetij, večjih od 50 ha, polovica, na Sp. Jezerskem so vse tri, v Kokri pa jih je 65%), ena od osmih, katere posest je večja od četrtine vsega zemljišča v naselju, je pri Ambrožu, dve od šestih sta na Lenartu na Rebri (42% vsega zemljišča), dve od štirih na Klemenčevem s 77% zemljišča in ena od treh v Slevem. Nad petino (22.6%) kmetij s 27.2% deležem posesti je v kategoriji 26—50 ha. V njej so zastopana skoraj vsa obravnavana naselja, največji delež kmetij pa je v tej kategoriji med večjimi naselji na Lenartu na Rebri, pri Ambrožu in na Zg.

TABELA 3 Sestava posesti — v %

leto 1979 NASELJA	število kmetij	nad 75 ha		51-75 ha		26-50 ha		pod 25 ha	
		kmetij	posest	kmetij	posest	kmetij	posest	kmetij	posest
Zg. Jezersko	14	28.6	43.6	21.4	24.1	42.9	29.9	7.1	2.4
Sp. Jezersko	3	33.3	36.6	66.6	63.4				
Kokra	23	30.4	45.7	34.8	37.6	17.4	11.0	17.4	5.7
Potoče	2					100.0	100.0		
Bašelj (Laško)	2							100.0	100.0
Možjanca	8					12.5	24.5	87.5	75.5
Štefanja gora	21					14.3	28.5	85.7	71.5
Stiška vas	12					8.3	17.8	91.7	82.2
Ambrož	8			12.5	26.0	50.0	53.7	37.5	20.3
Apno	9					11.1	21.5	88.9	78.5
Šenturška gora	12							100.0	100.0
Lenart na Rebri	6			33.3	41.9	66.7	58.1		
Sidraž	6					16.7	31.4	83.3	68.6
Viševca	3							100.0	100.0
Vrhovje	2							100.0	100.0
Zakal	10					20.0	26.0	80.0	74.0
Okroglo in Slevo	6			16.7	32.2	33.3	41.8	50.0	26.0
Klemenčevo	4			50.0	76.9			50.0	23.1
Kregarjevo	3					66.7	82.9	33.3	17.1
Županje njive	12					41.7	61.9	58.3	38.1
Stolnik (Sp. Svržin)	1							100.0	100.0
Komendska Dobrava (Vrtačnik)	1							100.0	100.0
SKUPAJ	168	7.2	20.7	11.3	23.5	22.6	27.2	58.9	28.6

Jezerskem. Največ kmetij, 59%, pride v zadnjo, najmanjšo posestno kategorijo (pod 25 ha), imajo pa te kmetije le 28.6% vsega zemljišča. Vanjo je uvrščena velika večina kmetij v Stiški vasi, na Možjanci, v Štefanji gori, Sidražu in Zakalu (povsod nad 80%), nad polovico še v Slevem in Županjih njivah, brez njih je Sp. Jezersko in Lenart na Rebri, ena od 14 kmetij je na Zg. Jezerskem, na Viševci in Vrhovjah je v tej kategoriji vseh pet kmetij, vanjo pa se uvrščata tudi Sp. Svržin v Stolniku in Vrtačnik na Komendski Dobravi.

4. ELEKTRIFIKACIJA IN KOMUNIKACIJE

Vse kmetije v obravnavani pokrajini so povezane z daljnovodnim električnim omrežjem in jim je zato omogočena uporaba električnih in gospodinjstskih kmetijskih strojev (molzni stroj, puhalnik, prevetrovalec, mlatilnica, pralni stroj, zamrzovalna skrinja, bojlerji itd.). O tem, kakšno je splošno stanje kmetijske mehanizacije, bo več govora kasneje.

Tudi s c e s t a m i so, razen redkih izjem, povezane vse kmetije. V večini so to gozdne ceste, zgrajene v zadnjih dveh desetletjih; pred tem so bile povezane s cesto le nekatere dolinsko-alpske kmetije na Zg. Jezerskem in spodnje kmetije v dolini Kokre. Ceste omogočajo hribovskim kmetijam intenzivnejši gospodarski razvoj, vendar so jih v ta namen, žal, le malokateri izkoristile. Brez ceste je Zabršek v Zakalu, Sp. Svržin v Stolniku, zasilni dostop pa imata Podrebernik in Dobovšek v Zakalu in Sp. Virnik na Zg. Jezerskem. Nekatere ceste so slabo vzdrževane (ob Bistričici do Klemenčevega, v povirju Kokre proti Komatevri, Tunjice—Laniše—Sidraž, Cerkljanska Dobrava—Viševca—Vrhovje), nekaj pa je zelo strmih in za šibkejša osebna vozila težko prehodnih (Sp. Kokra—Kremsar, Sp. Kokra—Roblek). Strmi vzponi na gozdnih cestah so posledica dejstva, da večina cest, ki jih je delalo GG Kranj, pelje kar po starih vozniških poteh, te pa so bile marsikje tako strme, da je po njih peljal par vprežne živine le nekaj sto kilogramov težke tovore. Vasi pod Krvavcem so povezane z zelo dobro cesto iz Gradu pri Cerkljah na Šenturško goro in Sidraž, z odcepoma v Stiško vas — Ambrož in na Lenart na Rebri. Dobra je tudi pred leti asfaltirana cesta od spodnje postaje krvavške žičnice v Štefanjo goro. Ta cesta je dobila še večji pomen, ko so jo leta 1978 povezali z makadamsko gozdno cesto z Možjanco, ki je že od leta 1957 povezana z dokaj dobro cesto s Tupaličami pri Preddvoru; iz Preddvora se je torej mogoče pripeljati k spodnji postaji krvavške žičnice čez Možjanco in Štefanjo goro in se tako ogniti daljšemu ovinku čez Cerklje; priporočljiva pa je ta pot le v izvenzimskem času.

Tudi v obravnavani pokrajini so težave z vzdrževanjem gozdnih cest. Gozdno gospodarstvo, ki jih ima na skrbi, jih vzdržuje v glavnem le toliko, da so usposobljene za spravilo lesa s tovornjaki, kar pa je seveda premalo za normalen motorizirani promet, zato se osebna motorna vozila na njih čezmerno izrabljajo. Kmetije sami pa predvsem zaradi premajhne delovne sile gozdnih cest ne morejo vzdrževati.

Gozdne in druge ceste višjega razreda so tudi hribovskemu prebivalstvu močno približale lokalna, upravna in druga urbana središča. Hribovskim kmetijam Zg. in Sp. Jezerskega je lokalno središče s pošto, krajevnim uradom, štiriletno osnovno šolo, trgovino, bencinsko črpalko, gostinskimi objekti in faro na Zg. Jezerskem. Slabše je s Kokro, ki takega središča nima, če odštejemo gostilno in podružnično štirirazredno osnovno šolo v Sp. Kokri; vse drugo je v Preddvoru in Kranju. Tudi vasi v južnem Krvavškem predgorju so brez izrazitejšega lokalnega središča. Omembe vredna je le

Šenturška gora, kjer je sedež krajevne skupnosti, ki zajema Apno, Lenart na Rebri, Sidraž, Vrhovje, Viševco in Šenturško goro, medtem ko spadajo Ambrož, Stiška vas in Štefanja gora pod krajevno skupnost Grad pri Cerkljah. V Šenturški gori je tudi sedež fare. Do leta 1974 je bila za večino hribovskih vasi nad Cerkljami v Šenturški gori tudi štirirazredna podružnična osnovna šola; sedaj vozijo vse šoloobvezne otroke v Cerklje, z izjemo Vrhovij, od koder hodijo v Tunjice. Tudi večina drugih dejavnosti je za imenovane vasi osredotočena v Cerkljah, nekaj pa tudi v Kranju (občina, sodišče, kataster). Možjanca v celoti gravitira v Preddvor, oziroma Kranj. Brez lokalnega središča so tudi hribovske kmetije ob Bistričici. Najbližje so jim Stranje z osnovno šolo (osemletka je v Kamniku) in Strahovica s pošto, vse pa združuje krajevna skupnost Kamniška Bistrica. Cerkva je v obravnavani pokrajini deset (na Zg. Jezerskem dve, v Sp. Kokri, na Možjanci, v Štefanji gori, na Šenturški gori, v Stiški vasi, pri Ambrožu, na Lenartu na Rebri in v Zakalu), farni pa sta samo dve (Zg. Jezersko in Šenturška gora).

5. GOSPODARSTVO

Obravnavane hribovske kmetije imajo v moderniziranem kmetijskem gospodarstvu najboljše naravne osnove za živinorejo, predvsem govedorejo (v zadnjem času pridobiva pomen tudi mesna ovčereja, ki ima v znatnem delu obravnavane pokrajine zelo dobre naravne osnove), v Krvavškem predgorju deloma tudi za poljedelstvo. V večjem delu porečja Kokre, zlasti na Jezerskem, in na nekaterih področjih Krvavškega predgorja pa ima tudi še danes zelo pomembno vlogo gozdarstvo.

Še do nedavnega pa so bili tudi na obravnavanih hribovskih področjih drugačni gospodarski tokovi. V večini je prevladoval samooskrbni način gospodarjenja z močnim poudarkom na izkoriščanju bogatih gozdov. V znatnem delu Karavanškega predgorja, kjer je lesa manj in so ugodnejše možnosti za poljedelstvo in deloma tudi za intenzivno živinorejo, pa sta bili ti dve gospodarski panogi močnejše razviti (Štefanja gora, Apno, Šenturška gora, Stiška vas, Možjanca, Sidraž, Ambrož, deloma tudi Lenart na Rebri). Zlasti v Štefanji gori, Apnem, Sidražu, na Šenturški gori in Možjanci so sejali veliko žit, tudi pšenice, ponekod celo koruzo. Pridelki pa so bili le za dom, saj so odvoz večjih količin poljskih pridelkov na trg onemogočale slabe ceste. To pomanjkljivost so odpravili šele v zadnjem času, ko so vsa obravnavana hribovska področja povezali z gozdnimi cestami. In šele po izgradnji cest se je tudi hribovskemu kmetu ponudila možnost preusmerjanja iz samooskrbnega v tržno gospodarstvo, kar pa je, žal, v večini primerov le slabo izkoriščeno.

Tudi splošne razmere so bile na hribovskih kmetijah v času avtarkije bistveno drugačne od današnjih. Naj navedemo samo primer Makeka z Jezerskega, resda enega najmočnejših kmetov, stanje pri njem pa je v glavnem podobno drugim kmetijam, zlasti glede načina gospodarjenja. Makekova domačija je imela 18 stavb, ki vse še danes stojijo, le da so mnoge izgubile prvotno funkcijo. Ljudi je bilo na kmetiji 20 (danes 7). Vsaka vrsta živine, ki je imela tudi svoj hlev, je imela 1—2 skrbnika. Les je začel dobivati veljavo predvsem po letu 1922, zlasti bor, ki so ga prodajali v Trst za jambore. Pred tem je prevladovala živinoreja. Prodajali so vole in ovce, za dom pa so porabili mleko in meso (1—2 vola in ca. 10 prašičev). S prodajo enega ali dveh volov so bile plačane vse davščine, izkupiček od lesa pa je šel v celoti za vzdrževanje stavb in za investicije.

5.1. POLJEDELSTVO

Danes je poljedelstvo malo pomembno. Na izrazitih hribovskih področjih (Jezersko, hribovske kmetije ob Kokri, Ambrož, Lenart na Rebri, Okroglo, Slevo, Slatna, zgornje kmetije v Zakalu) že prej kmetijstvo ni imelo pomembnejše vloge (krompir, krmilne rastline, večidel jari rž, ječmen in oves), toliko manjšo ima danes. Njive so v večjem delu prepustili travnikom, ponekod celo pašnikom, sadijo le krompir in nekaj krmilnih rastlin. Bolje je v že imenovanih niže ležečih in na sončno stran obrnjenih hribovskih vaseh v Krvavškem predgorju, a tudi tam je poljedelstvo, v primerjavi z bližnjo preteklostjo, močno nazadovalo. Žit, predvsem pšenice, skoraj ne sejejo več (nekaj je še na nižjih kmetijah in pri Bukovniku in Zakoniku v Zakalu), delež ostalih žitnih vrst pa je močno nazadoval, tako tudi ajde, ki je je bilo včasih veliko. Tudi koruza je osamljen pojav; nekaj več gojijo le silažne koruze. Zaradi napredujoče govedoreje pa gojijo še največ krmilnih rastlin, vključujoč deteljo. V celoti vzeto pa se tudi v teh hribovskih vaseh opaža opuščanje njiv, ki jih prerašča kakovostna trava.

Njiv ne opuščajo le zaradi splošnih smeri sodobnega gospodarskega razvoja (propadanje ali vsaj zaostajanje in zato pešanje hribovskih kmetij) in delnega napredovanja govedoreje, ampak v veliki meri tudi zaradi škode, ki jo dela na njivah divjad (srnjad, jelenjad, mufloni, divji prašiči). Veliko škodo povzroča divjad v hribovskih vaseh južnega Krvavškega predgorja, od Možjance na zahodu do Šenturške gore, Lenarta na Rebri in Sidraža na vzhodu, najhujše v Štefanji gori (predvsem divji prašiči in jeleni), ki so pregnali z njiv, zlasti bolj oddaljenih od vasi, večino poljščin (žit, ajde in koruze, ki so jih včasih veliko gojili, danes tudi zaradi divjadi skoraj ni več na njivah). Divjad dela škodo na njivah tudi v delu Kokre in ob Bistričici, predvsem srne in jeleni, ob Bistričici tudi mufloni; divjih prašičev, ki so najhujši uničevalci njivskih pridelkov, pa tu ni. Pred divjadjo skušajo ponekod zavarovati njive z električnimi pastirji, kar pa je drago in le deloma uspešno.

Po naravi so najslabše osnove za poljedelstvo na Jezerskem, tako v kotlinici kot na višjih hribovskih kmetijah. Tu gojijo le krompir in manj zahtevne krmilne rastline. Žita, ki jih danes ne sejejo več, pa so jih gojili v času avtarkije, so bila le jara, dajala pa so, kljub razmeroma ugodnim pedološkim pogojem, slabe donose.

V strmih rebreh orjejo in obdelujejo njive s stroji na živinsko vprego, v položnejšem in ravnem svetu (pliocenska terasa v južnem Krvavškem predgorju) pa s samodejnimi stroji ali traktorskimi priključki. Motičnega poljedelstva, ki je bilo včasih na mnogih hribovskih kmetijah močno v ospredju, danes ni več, saj so njive v strmih rebreh, kjer je bila edino možna motična obdelava, najprej opustili.

5.2. ŽIVINOREJA

Živonoreja, prvenstveno govedoreja, je v kmetijskem gospodarstvu obravnavane pokrajine glavna gospodarska panoga. Za obstoj je govedoreja pomembnejša kmetijam v Krvavškem predgorju, ker imajo v splošnem malo lesa in so jim zato živinorejski proizvodi glavni vir dohodka iz kmetijstva, za razliko od kmetij ob Kokri in še zlasti na Jezerskem, kjer predstavljajo dohodki od lesa daleč najpomembnejši vir.

Stalež goved leta 1979 je bil ugotovljen z anketiranjem vseh pomembnejših živinorejcev (124 ali 73.8% vseh obravnavanih hribovskih kmetij), zato daje dovolj realno sliko. Na anketirano kmetijo je prišlo poprečno osem goved, točneje 7.88, največ na Sp. Jezerskem 13.3, v Apnem 10.6, Štefanji gori 10,5 in na Zg. Jezerskem 10.1. Med 9 in 10 na kmetijo jih je bilo na Možjanci, Klemenčevem in pri Ambrožu, na Lenartu na Rebri jih je bilo 7.7, v Kokri in Zakalu po 6.3, v ostalih naseljih pa je bilo šte-

vilo govedi na kmetijo znatno pod poprečkom. Med kmetovalci je imel največ goved Vrtačnik 22, sledil mu je Ambrožar 20, 19 jih je imel Rezman, po 18 Jergan, Suhadolnik, Karničar in Makek, 17 Mlinar, 16 Zg. Jagodic, 15 Kogan, 14 Grilc v Apnem itd. Krav je bilo poprečno največ na Sp. Jezerskem, pet na kmetijo.

Leta 1978 so oddajali mleko zadrugi s 40% vseh obravnavanih kmetij s poprečno letno količino 5.576 litrov. Med naselji je bilo na prvem mestu Zg. Jezersko 7.178 l na kmetijo (oddajale so ga vse kmetije), sledila je Možjanca s 6.672 l, kjer pa sta ga oddajala le dva kmeta, nato Apno 6.552 l (oddajali so ga na vseh kmetijah), Štefanja gora 6.168 l (83.3% kmetij), Kokra 4.584 l (oddajalo ga je le 36.4% kmetij), Stiška vas 3.788 l (61.5% kmetij) itd.

Nekatera naselja mleka niso oddajala; zaradi prevelike oddaljenosti od zbirališč ali premajhne proizvodnje so ga porabila doma za hrano ali krmo mladi pitani goveji živini in prašičem. Večji govedorejci iz takih vasi so imeli zato manj krav in več mesne govedi (junce, le redki tudi vole). Mleka niso oddajali kmetje z Lenarta, iz vseh vasi ob Bistričici, s Šenturške gore, Vrhovij, od Ambroža (135 l ga je oddal Pehkaš), na Viševci ga je oddajal le Udamovc (8.975 l), na Sp. Jezerskem Mošenk (5.332 l) in v Sidražu Jeran (2.791 l).

Mleko, oddano zadrugi, pa ne pokaže prave slike mlečne tržne proizvodnje. V obravnavani pokrajini imajo nekateri hribovske kmetje možnost prodaje mleka neposredno potrošnikom, kar jim prinaša tudi večji dohodek. Tako je predvsem s kmeti na Zg. Jezerskem, ki ga prodajajo tamkajšnjim nekmetom in turističnim ter zdravstvenim postojankam, deloma pa je tako tudi s kmetijami v Sp. Kokri in v Županjih njivah, ki ga prav tako prodajajo domačinom nekmetom. Pri Ambrožu, v Apnem in na Možjanci pa prodajo kmetje nekaj mleka tamkajšnjim vikendašem. Mlinar z Zg. Jezerskega n.pr. oddaja privatnikom in hotelu na Jezerskem ok. 30% mleka, ostalih 70% pa ga odda zadrugi.

Največ mleka sta leta 1978 oddala zadrugi Begl in Šuštar iz Štefanje gore, 14.721 oziroma 14.737 l, sledila sta Zg. Virnik in Jenk z blizu 14.000 l, 13.336 l ga je oddal Kumer iz Apnega, med 10.000 in 13.000 l pa še: Štular, Šubel, Grilc iz Apnega, Jagošč, Mengar, Mlinar in Cajhen.

Če primerjamo proučevano pokrajino z že proučeno Gornjo Savinjsko dolino, vidimo, da je Gornja Savinjska dolina glede proizvodnje mleka daleč pred obravnavano pokrajino. Podatki sicer niso istodobni (pri GSD so leto starejši), a če bi imeli tudi za GSD podatke za leto 1978, bi bila razlika še večja, saj se je v letu 1978 proizvodnja mleka v GSD še povečala (po podatkih Zgornjesavinjske kmetijske zadruge). V GSD je bilo med pomembnejšimi hribovskimi govedorejci precej takih, ki so oddali 20.000 in več litrov mleka, medtem ko v obravnavani pokrajini ni bilo nobenega takega primera. Tudi poprečna količina oddanega mleka na hribovske kmetije v GSD je bila znatno višja (7.283 litrov, kar je 31 % več kot v obravnavani pokrajini); največji mlečni proizvajalec je oddal leta 1977 60.000 litrov mleka (Meze, 1980).

Z Jezerskega in iz Kokre odvažajo mleko zadruga, in sicer vsak drugi dan, ker ga je premalo, da bi hodili ponj vsak dan; h glavni cesti ga dostavljajo kmetje sami. Ker ne odvažajo mleka vsak dan, so težave s hlajenjem, zlasti poleti. Iz hribovskih vasi Krvavškega predgorja pa je med kmeti proizvajalci organiziran vsakodnevni odvoz mleka v Cerklje; iz Stiške vasi in Apnega ga vozita izmenično Grilc in Kumer, za odvoz iz Štefanje vasi pa se vrstijo štirje kmetje.

Iz hribovskih vasi Krvavškega predgorja in ob Bistričici dajejo kmetje čez poletje jalovke in tudi nekaj krav na planine (krave zaradi mleka, ki ga dobro prodajajo turi-

stom in planincem). Na Krvavec gonijo kmetje iz vasi v predgorju z delom Spodnje Kokre, iz območja Bistričice in iz Sidraža pa na Veliko planino. Izjema so le Bukovnik, Zakovik in Kovar iz Zakala, ki dajejo živino na Krvavec, vsi trije kmetje s Senožet na Lenartu na Rebri pa na Veliko planino. Večina kmetov na Jezerskem in v Kokri ima lastne planine, na katerih pasejo čez poletje svojo živino; tisti, ki nimajo svoje planine, pa dajejo živino na zadružne planine, ki so večidel na krčevinah opuščenih kmetij. Kmetje z Vrhovja, Viševce, Laškega nad Bašljem in Vrtačnik s Komenske Dobrave nimajo lastnih planin, niti ne uporabljajo zadružnih, zato imajo čez poletje vso govejo živino v hlevih, le na jesen jo zaženejo na travnike ob kmetijah.

Zadruži so oddali kmetje leta 1978 le malo klavne živine: 55 telet, 6 krav, 95 juncev in enega voľa. Relativno največ telet so oddali v Apnem 10, Štefanji gori 19 in na Zg. Jezerskem 12, juncev pa na Zg. Jezerskem 23, Sp. Jezerskem 6, v Kokri 17, Apnem 6 in Štefanji gori 10. Med kmeti sta oddala po pet juncev Vrtačnik in Štular, po štiri Rezman in Krničar, po tri pa Prodan, Slapar, Tevže, Kumer, Čarman, Skuber, Mlinar in Kropivnik. — Precej živine, zlasti telet, juncev in prašičev, zakoljejo kmetje doma za domače potrebe, a ne toliko kmečkega kot nekmečkega prebivalstva, ki živi na kmetijah; toda tudi kmečko prebivalstvo si ob splošnem dvigu standarda privošči tudi v hrani več, kot si je še pred nedavnim.

Kot drugod v Sloveniji, tako je tudi v obravnavani pokrajini v povojnem obdobju močno opešala o v č e r e j a. V večini hribovskih vasi je skoraj izumrla. Mnogo na boljšem ni bilo tudi Jezersko, ki je še pred drugo vojno, podobno kot sosednje Solčavsko, slovelo po številni čredi »solčavsko-jezerske« pasme. V zadnjem času se stanje počasi izboljšuje, saj postaja ovčetina cenjeno in iskano blago.

Leta 1979 so našteali na Jezerskem 182 ovac (podatke je dal Makek st.). Največ jih je imel Skuber 31, pet manj Makek, 20 Krničar, po 15 pa Štular, Sp. Virnik in Rezman. Med vsemi obravnavanimi kmeti pa so jih imeli največ (40) pri Povšnarju. Le nekaj manj, 38, jih je imela Zajčevka v Kokri, Kremsarjeva sosedka (77 let stara ženica, ki živi sama v skromni, leseni bajti, brez elektrike, s cesto do hiše in se preživlja od ovac in lesa, predvsem bukovega). Omembe vreden je tudi Vaškar v Bašlju, ki je bil zaradi bolezni v hiši prisiljen zmanjšati govejo čredo na minimum (krava in trije junci), namesto goved pa si je omislil manj zahtevne ovce, 30, ki jih pase poleti na Storžiču, spomladi in jeseni pa na obsežnem travniku ob kmetiji. 25 ovac imajo tudi na Zg. Slatni na Klemenčevem.

S prodorom kmetijske mehanizacije, predvsem traktorjev, je tudi v obravnavani pokrajini nazadovala k o n j e r e j a. Najbolj je nazadovala tam, kjer je mehanizacija najbolj razvita (Jezersko, Štefanja gora, Apno). Relativno veliko konj je še na kmetijah porečja Bistričice, na Lenartu na Rebri, pri Ambrožu in v Kokri, pri zadnjih treh ponekod tudi tam, kjer imajo tudi traktor. Konja, čeprav je za vzdrževanje drag, in traktor imajo kmetje tam, kjer je zemljišče prestrmo za strojno obdelovanje in ga zmore le živina, in pa za spravilo hlodovine iz gozdov do kamionskih cest. Marsikateri kmet, ki ima veliko lesa, ima traktor predvsem za delo v gozdu, zlasti za odvoz lesa iz gozdov do odkupnih mest. — Vseh konj v obravnavani pokrajini je bilo leta 1979 44 ali na 26.8% kmetij. Relativno največ jih je bilo na Lenartu, v Zakalu in na Okroglem, kjer je imela konja polovica kmetij, v Kokri in Stiški vasi približno tretjina itd., medtem ko v Apnem n.pr. niso imeli konj, v Štefanji gori, Sidražu, na Viševci in Vrhovjah pa so imeli le po enega.

M e h a n i z a c i j a v k m e t i j s t v u je, z izjemo nekaterih hribovskih kmetij, slabo razvita. To se odraža tudi v že opisanem stanju govedoreje, ki je v poprečku še

na nizki stopnji, v večini še po starem, v nemoderniziranih hlevih; izboljšave hlevov so le v tem, da je živina povsod privezana (na Jezerskem so jo privezali šele pred ca. 15. leti, le Makek je imel privezано že pred vojno) in da so že v večini hlevov napajalniki. Moderna hleva na splakovanje sta v vsej obravnavani pokrajini le dva (Makek in Vrtačnik), strojno spravilo hlevskega gnoja (»phala«) pa imajo na treh kmetijah (Povšnar, Ambrožar in Grilc v Apnem).

Med kmetijskimi stroji so daleč na prvem mestu kosilnice, ki jih imajo skoraj vsi kmetje (največ samohodne, le redke kot traktorski priključek), veliko je tudi obračalnikov, redkejši pa so zgrabljalniki; obojne marsikje odvrča prestrmo kmetijsko zemljišče. Skoraj vsaka kmetija ima tudi puhalnik.

Več kot polovica kmetij (66.1%) ima traktorje. Kot že rečeno, pa ne služijo le kmetijstvu, marveč v veliki meri gozdarstvu in za razne prevoze. Traktor je na vsaki kmetiji na Zg. Jezerskem (nekateri kmetje imajo po dva) in v Apnem, 83.3% kmetij ima traktor na Lenartu, pri Ambrožu in na Klemenčevem po 75%, 60—70% na Šenturški gori, v Zakalu, Sidražu, Županjih njivah in na Zg. Jezerskem, nad polovico kmetij pa še v Štefanji gori (tu je pet kmetij s po dvema traktorjema) in Stiški vasi. Brez traktorja so kmetje na Okroglem in v Slevem (imajo samo kosilnice in puhalnike, Slevc, kjer gospodarji le še 80 let stara gospodinja — njen 75-letni brat je leta 1980 umrl — pa je celo brez puhalnika in napajalnikov), brez njih pa sta tudi obe kmetiji na Vrhovjah. V Kokri ima traktorje malo manj kot polovica kmetij, 48%.

Nakladalke ima 21% vseh obravnavanih kmetij, največ, dve od treh kmetij na Sp. Jezerskem, 57% na Zg. Jezerskem, po 33% v Štefanji gori, Apnem in Stiški vasi, četrtna na Šenturški gori, ima pa jo tudi Vrtačnik. Od preostalih šest nakladalk sta dve v Kokri in po ena v Bašlju, pri Ambrožu, v Sidražu in na Lenartu.

Zelo redki so silosi, vsega 13 ali na 7.7% kmetij. Največ, pet, jih je v Štefanji gori, štirje so v Apnem, po eden pa na Zg. Jezerskem, v Bašlju (Laško), pri Ambrožu, v Županjih njivah in pri Vrtačniku.

Izjemni so dosuševalci sena. Samo pet jih je. Tako malo jih je tudi zato, ker so v vsej obravnavani pokrajini, razen na Jezerskem in v delu Kokre, številni stegnjeni kozolci, ki so služili včasih predvsem za sušenje žit, danes pa za deteljo in po potrebi tudi za sušenje sena. Na Jezerskem in v Kokri, kjer ni kozolcev (na Jezerskem sta le dva »topljarja« z zidanimi stebri, pri Mlinarju in Makeku), sušijo deteljo in seno na žici (»sušila«). Dosuševalce imajo le Makek, Povšnar, Ambrožar, Grilc v Apnem in Vrtačnik.

Presenetljivo malo je molznih strojev, 19 ali na 11.3% kmetij. Z njimi je opremljena polovica kmetij na Zg. Jezerskem, dve na Sp. Jezerskem, tretjina v Apnem, 19,4% v Štefanji gori, imata ga pa tudi Povšnar in Vrtačnik.

Novih hiš je na obravnavanih kmetijah 21, od tega kar 8 ali na 38.1% kmetij v Štefanji gori. Novi hiši sta si postavila tudi oba kmeta v Laškem v Bašlju, po dve sta še v Stiški vasi, Apnem in na Šenturški gori in po ena v Kokri, pri Ambrožu, v Zakalu ter na Klemenčevem; ima jo pa tudi Vrtačnik.

Novih hlevov je manj kot novih hiš, 13 ali na 7.7% kmetij. Dva sta na Lenartu na Rebri, po eden pa v Kokri, na Zg. in Sp. Jezerskem, v Apnem, na Šenturški gori, Vrhovjah, Kregarjevem in pri Vrtačniku na Komendski Dobravi.

Pregled stanja kmetijske mehanizacije pokaže, da so najbolj mehanizirane kmetije na Jezerskem, v Štefanji gori in Apnem, deloma še na Lenartu in pri Ambrožu, drugod pa izstopajo le posamezniki. Med najbolj mehanizirane kmetije spadajo Vrtačnik, Povšnar, Ambrožar, iz Apnega Grilc, Špin in Kumer, iz Štefanje gore Begl, Šuštar in

Šubel, Rezman in Mošenik s Sp. Jezerskega, z Zg. Jezerskega Makek, Mlinar, Zg. Virnik, Štular, Skuber ter deloma Šenk in Roblek, z Lenarta na Rebri pa Zg. Jagodic. Nikogar ni torej s področja Bistričice. Med najbolj naprednimi je tam Sp. Špin, ki pa ima od strojev le traktor, kosilnico, obračalnik in puhalnik, pač pa lep kmečki dom s preurejenim hlevom z napajalniki, obnovljeno hišo in več gospodarskih poslopij; do leta 1977 je edini od kmetov ob Bistričici oddajal mleko zadrugi, a je kmalu odnehal zaradi velike oddaljenosti in slabe ceste; leta 1979 je imel 12 goved, od tega 4 vole in več juncev, a malo krav.

Kmetij s tako imenovano popolno kmetijsko mehanizacijo (moderniziran hlev, traktor, nakladalka ali traktorske vile, kosilnica, obračalnik, puhalnik, sod za gnojevko ali phala za gnoj, prevetrovalec, silos), kakršnih je v GSD na 19% vseh hribovskih kmetij (Meze, 1980), praktično ni; mednje lahko štejemo le Vrtačnika in Makeka, ki pa nima silosa. Vsem drugim zgoraj imenovanim kmetijam manjka predvsem moderniziran hlev ali silos ali oboje in jih zato ne moremo šteti med kmetije s popolno kmetijsko mehanizacijo.

Redki so kmetje z osebnimi avtomobili. Izjema je Jezersko ter deloma Kokra in Laško v Bašlju, kjer ima večina kmetov avtomobile, drugod pa jih imajo le redki posamezniki. Pač pa imajo na mnogih kmetijah avtomobile nekmečki prebivalci, ki na kmetijah živijo, a delajo zunaj kmetije (otroci kmečkih staršev, sorodniki ali lastniki kmetij, ki so v službi).

Moderni pašno-košni sistem ni nikjer vpeljan. Idealne možnosti zanj bi bile na Zg. Jezerskem, v dnu kotlinice, kjer je na voljo veliko položnih tal s travniki in pašniki, delno tudi še na Lenartu na Rebri, na Okroglem in v Slevem. Položen svet je tudi na Štefanji gori, Štiški vasi, v Apnem in na Šenturski gori, a tam onemogoča uvedbo pašno-košnega sistema razdrobljena posest, v ostalih vaseh pa prestrmo kmetijsko zemljišče. Modernizacija govedoreje z racionalnim pašno-košnim sistemom bi morala biti v bodoče usmerjena na imenovana področja, ki imajo zanj zelo dobre osnove.

Za vzrejo živine imajo kmetje danes dovolj lastne kmetijske zemlje, če odštejemo planinsko pašo na tujih ali združenih planinah. Zelo redki so primeri, da jemljejo zemljo tudi v najem. Posebej naj bo omenjen Vrtačnik, ki ima premalo lastne kmetijske zemlje za številno govejo čredo in si pomaga z najeto.

5.3. GOZDARSTVO

Kako je z gozdarstvom v obravnavani pokrajini, je v glavnih obrisih povedano že spredaj pri opisu sestave zemljišča, kjer so prikazane gozdne površine, lesni etat in prirastek lesa v m³/ha. Kot rečeno, so glede na poprečne površine gozdov in lesnega etata daleč na najboljšem kmetije na Jezerskem, deloma tudi v Kokri in na Lenartu na Rebri. Za Jezerjane pa bi bil popreček še višji, če bi zajeli tudi gozdove dvolastnikov, ki jih imajo onkraj meje, v Avstriji. Dvolastniki so štirje (Roblek, Štular, Šenk, Porderšnik) z okrog 300 ha gozda. Les spravljajo kmetje iz gozdov po gozdnih cestah, do nakladišč pa s konji ali z vitlo na traktorski pogon, marsikje pa tudi še po drčah in hudourniških grapah, a to predvsem v zimskem času; žičnice za spravilo lesa, ki so bile do izgradnje gozdnih cest zelo pogostne, so danes redkost. Kjer le morejo, sekajo les in ga spravljajo do nakladišč kmetje sami. Če to ne gre, najamejo tujo delovno silo (večidel Bosance, delavce Gozdnega gospodarstva, ki to delo opravljajo izven delovnega časa; domačih gozdnih delavcev, ki jih je bilo včasih zlasti na Jezerskem in v Kokri veliko, danes ni več), ki pa je ni lahko dobiti in še draga je. Od lesa, posekanega in spravljenega k cesti s tujo pomočjo, ne ostane veliko izkupička, zato so ne-

kateri kmetje mnenja, da se v takem primeru bolje obnese govedoreja. Vsaka kmetija ima najmanj eno ročno motorno žago; motorna žaga je bil prvi moderni stroj, ki je po vojni prodril tudi na hribovske kmetije, če odštejemo puhalnike, ki so jih imeli nekateri kmetje že pred motornimi žagami.

5.4. KMEČKI TURIZEM

S kmečkim turizmom se ukvarja le ena kmetija (Makek), ki ima v tem že tradicijo. Nekaj turistov vzame poleti tudi Mlinar, a to le znance; možnost zanj pa ima tudi mladi Ambrožar, ki si je postavil prostorno novo hišo s tujskimi sobami. Pri Makeku skrbi za turiste sin z družino, oče pa vodi kmetijo, pri čemer pa mu veliko pomaga tudi sin.

Za kmečki turizem so v naravi marsikje v obravnavani pokrajini zelo dobre osnove. To velja predvsem za celotno Jezersko in večji del Kokre (zlasti višje kmetije s prostranim razgledom), dalje za Ambrož, Lenart na Rebri, Okroglo, Slevo, Klemenčevo in za zgornje kmetije v Zakalu. V sklenjenih vaseh Krvavškega predgorja za kmečki turizem niso najboljše možnosti, saj so za turiste vsekakor ugodnejše samotne kmetije, na katerih je več miru in tudi zrak je boljši. Kmečki turizem ima na Zg. Jezerskem prednost pred drugimi kraji tudi v tem, da lahko nudijo kmetje polpenzion ali celo samo prenočišče z zajtrkom, drugo hrano pa dobijo turisti v gostiščih; to je za kmete, ki jim primanjkuje delovne sile, zelo ugodno. Kljub temu pa na Jezerskem ni zanimanja za uvajanje kmečkega turizma, saj zanj ni realnih možnosti (premalo ljudi na kmetijah; pomanjkanje strokovno usposobljenega človeka; povečini neurejeni kmečki domovi brez ustreznih sanitarij; sobe brez mrzle in tople vode). Pred leti je imel resen namen začeti kmečki turizem Zg. Virnik, saj je že povečal in preuredil hišo, a so se mu načrti izjalovili, ker so šli vsi otroci od doma in sta tako ostala na kmetiji le oče in mati, danes stara 68 let, ki komaj zmoreta obilno delo na kmetiji (sl. 8). Tudi drugod, kjer so naravne možnosti za kmečki turizem, primanjkuje delovne sile, ni ustreznih bivalnih prostorov in sanitarij, do nekaterih kmetij pa je tudi slab dostop. — V doglednem času v obravnavani pokrajini z večjim razmahom kmečkega turizma ni računati.

5.5. MODERNIZACIJA GOSPODINJSTEV

V zadnjem času je zelo napredovala modernizacija gospodinjstev. Številne so kmetije s pralnimi stroji, hladilniki, zamrzovalnimi skrinjami, z električnimi in plinskimi štedilniki, s pomivalnimi koriti itd. Vsaka hiša ima radio, večina televizijske aparate. Nobena kmetija nima telefona, niti ga ni v posameznih sklenjenih hribovskih vaseh, kar je velika pomanjkljivost. Glede telefona so na najboljšem kmetije na Jezerskem, ki imajo blizu pošto in gostišča s telefoni, delno velja to tudi za nižje hribovske kmetije ob Bistričici, ki so blizu pošte v Stahovici in telefonov v bližnjih dolinskih vaseh.

Hribovskih kmetij, ki so z zakonom zaščitenе, je bilo leta 1979 123 ali 73.2% vseh obravnavanih kmetij (tabela 5). Vse kmetije so zaščitenе na Jezerskem, v Kokri, pri Ambrožu, na Kregarjevem, obe v Laškem nad Bašljem in v Potočah ter Vrtačnik na Komendski Dobravi. Od šestih kmetij je ena nezaščitenа na Lenartu in v Sidražu, tri četrtine je zaščitenih na Možjanci, nad 70 % v Stefanji gori, 67 % pa v Apnem in na Viševci. Preseneča, da je najmanj zaščitenih kmetij ob Bistričici, in sicer komaj 24 ali 40.6% vseh tamkajšnjih kmetij; pri vsesplošni skrbi za obstoj hribovskih kmetij je ta podatek zaskrbljujoč in bi se morala kamniška občina nad njim zamisliti. Najmanj zaščitenih kmetij je v Županjih njivah, na Okroglem in v Slevem (po ena tretjina), izven Bistričice pa v Stiški vasi in na Šenturški gori, po 58%. — Če spet primerjamo z GSD, je tam zaščitenih kar 89.3% vseh hribovskih kmetij.

Sl. 8. Z g o r n j i V i r n i k na Zgornjem Jezerskem je dvignil in predelal hišo z namenom, da bi se začel ukvarjati tudi s kmečkim turizmom. Ker sta ostala na kmetiji samo ostarela gospodar in gospodinja, zaradi obilice dela s kmetijo ne moreta sprejemati turistov.

Usmerjenih kmetij je izredno malo, vsega 10 ali 5.9% vseh obravnavanih kmetij (v GSD 41.2%), od tega 6 na Zg. Jezerskem (Skuber, Mlinar, Makek, Zg. Virnik, Štular, Jenk), dve v Zakalu (Čevka, Koštar) ter Sp. Špin na Klemenčevem in Vrtačnik na Komendski Dobravi. Mednje bi lahko šteli tudi Grilca in Kumerja iz Apnega, Ambrožarja pri Ambrožu ter Cajhna, Jagošča, Begla, Šubla in Šuštarja iz Štefanje gore, čeprav jih kmetijske zadruga ne štejejo med usmerjene kmetije (zadrugi oddajajo velike količine mleka, leta 1978 vsi po več kot 10.000 litrov in imajo relativno veliko živine). Če štejemo med usmerjene kmetije tudi zadnje imenovane, poraste njihov odstotek na 11.9, kar pa je v primerjavi z GSD še vedno zelo malo, razen tega pa so v splošnem tovrstne hribovske kmetije v GSD mnogo bolj razvite in nasploh naprednejše. Preseneča, da ni nobene usmerjene kmetije v Kokri. Res je v njej v večini neugoden svet za živinorejo, a nekaj kmetij je takih, ki imajo zanjo boljše možnosti in bi se lažje usmerile na tržno proizvodnjo (Suhadolnik, Roblek, oba Celarja, deloma Povšnar); tega pa ne storijo zaradi neustrezne ali prešibke delovne sile, nezainteresiranosti ali zato, ker jim za vsakdanje življenje zadostujejo dohodki od lesa.

6. PREBIVALSTVO

Prebivalstva je na kmetijah malo, 4.4 poprečno na kmetijo, še posebej kmečkega, 2.6 na kmetijo (tabela 4); na hribovskih kmetijah GSD je bilo dve leti prej obojnega več, 5.1 oziroma 4.3. Če štejemo k delovni sili starostne letnike 16—64, je teh 62.7% od vsega prebivalstva, relativno več kot v GSD, kjer jih je ca. 60%, znatno manj pa učinkovite kmečke delovne sile, ki je je na proučevanih kmetijah komaj 1.8 (v GSD dve

TABELA 4 *Prebivalstvo*

leto 1979	skupaj		0-6	7-15	16-64		65 in več	kmečko preb. %	na kmetijo		
	števílo	moški %	%	%	%	moški %	%		skup. preb.	kmeč. preb.	efektivna kmečka delov. síla
Zg. Jezersko	68	45.6	8.8	10.3	64.7	43.2	16.2	61.8	4.9	3.0	1.9
Sp. Jezersko	11	54.5	—	18.2	63.6	42.9	18.2	90.9	3.7	3.3	2.0
Kokra	96	46.9	2.1	13.5	67.7	47.7	16.7	56.3	4.2	2.3	1.5
Potoče	8	62.5	25.0	—	37.5	66.7	37.5	62.5	4.0	2.5	0.25
Bašelj (Laško)	10	50.0	10.0	30.0	50.0	40.0	10.0	40.0	5.0	1.5	1.5
Možjanca	34	50.0	11.8	11.8	67.6	56.5	8.8	41.2	4.3	1.8	1.4
Štefanja gora	87	41.4	6.9	19.5	60.9	47.2	12.7	52.9	4.1	1.5	1.5
Stiška vas	50	50.0	20.0	8.0	48.0	45.8	24.0	58.0	4.2	2.4	1.0
Ambrož	38	55.3	15.8	13.2	55.3	57.1	15.7	89.5	4.8	4.3	2.1
Apno	41	41.5	9.8	17.1	61.0	48.0	12.1	61.0	4.5	2.7	1.5
Šenturška gora	58	51.7	10.3	20.7	60.3	45.7	8.6	63.8	4.8	3.1	1.7
Lenart na Rebri	28	50.0	7.1	28.6	53.6	60.0	10.7	94.6	4.7	4.4	2.4
Sidraž	23	56.5	—	4.3	82.6	47.4	13.1	69.6	3.8	2.7	1.8
Viševca	10	60.0	—	10.0	90.0	66.7	—	40.0	3.3	1.3	1.2
Vrhovje	10	60.0	10.0	30.0	60.0	66.7	—	20.0	5.0	1.0	1.7
Zakal	44	52.3	9.1	15.9	65.9	62.1	9.1	50.0	4.4	2.2	1.3
Okroglo in Slevo	20	45.0	5.0	10.0	70.0	50.0	15.0	40.0	3.3	1.3	1.1
Klemenčevo	13	38.5	—	7.7	61.5	50.0	30.7	69.2	2.2	2.3	1.7
Kregarjevo	19	63.2	15.8	21.1	36.8	57.1	26.3	52.6	6.3	3.3	1.6
Županje njive	63	54.0	4.8	7.9	74.6	53.2	12.7	50.8	5.3	2.7	2.0
Stolnik (Sp. Svržin)	2	—	—	—	100.0	—	—	—	2.0	—	0.5
Komendska Dobrava (Vrtačnik)	5	40.0	—	40.0	40.0	50.0	20.0	20.0	5.0	1.0	1.5
SKUPAJ	738	49.1	8.3	14.6	62.7	50.3	14.4	58.3	4.4	2.6	1.8

leti prej 2.3). Predšolskih otrok je relativno veliko, šoloobveznih pa manj od poprečja v GSD, delež 65 in več let starih ljudi na kmetijah pa je približno enak deležu v GSD.

Preseneča nizek delež kmečkega prebivalstva na hribovskih kmetijah obravnavane pokrajine, ki je manjši od 60% (v GSD je bil 84.6%). Med naselji je največ kmečkega prebivalstva na Lenartu na Rebri, 94.6%, več kot 90% še na Sp. Jezerskem, nad tri četrtine pri Ambrožu, nad polovico pa v Sidražu, na Klemenčevem, Šenturški gori, v Potočah, na Zg. Jezerskem, v Apnem, Stiški vasi, Kokri, Štefanji gori, Županjih njivah in na Kregarjevem, polovica jih je v Zakalu, manj kot polovica pa na Možjanci, Viševci, Okroglem in v Laškem nad Bašljem. Najmanj kmečkega prebivalstva je na dveh kmetijah na Vrhovjah, 20%. — V ilustracijo naj navedemo, da v GSD dve leti prej ni bilo hribovske vasi, ki bi imela manj od 69% kmečkega prebivalstva.

Pri razčlenjevanju starostnega sestava prebivalstva na obravnavanih kmetijah je med večjimi naselji omembe vreden visok delež aktivnega prebivalstva (delovna sila) v Sidražu, Županjih njivah, Kokri, na Možjanci, v Zakalu in na Zg. Jezerskem (manjši od polovice je v Stiški vasi), dalje veliko šoloobveznih otrok (20—30% vsega prebivalstva) v Bašlju, na Vrhovjah, Lenartu na Rebri, Šenturški gori in Kregarjevem ter veliko predšolskih otrok (15—25 %) v Potočah, Stiški vasi, pri Ambrožu in na Kregarjevem.

7. KLASIFIKACIJA KMETIJ

Že pregled deleža kmečkega prebivalstva v obravnavanih naseljih da slutiti, da je čistih kmetij malo, a zato več tako imenovanih polčistih kmetij in mešanih kmetij (tabela 5, karta 2)*. Čistih kmetij je pol manj, kot jih je bilo dve leti prej v GSD (30,4%, v GSD 61%), mešanih je blizu četrte in polčistih le slabe 4% manj od polovice. Iz teh podatkov se med drugim dobro kaže možnost zaposlovanja v bližnji kranjski in kamniško-domžalski urbanizirani pokrajini z močno industrijo ter vpliv cest, ki omogočajo vsakodnevno odhajanje na delo s tovarniškimi avtobusi ali lastnimi motornimi vozili; visok delež polčistih kmetij je predvsem odsev zaposlovanja mladih ljudi s kmetij.

Najbolj agrarna hribovska vas, ki se odraža tudi v deležu čistih kmetij, je Lenart na Rebri, kjer tudi ni mešanih kmetij. Njej sledi, a s precej nižjim deležem, Sp. Jezersko (tudi brez mešanih kmetij), polovica čistih kmetij je pri Ambrožu (druga polovica so polčiste kmetije), povsod drugod pa je manj kot polovica čistih kmetij. Med večjimi naselji jih je najmanj v Apnem, 11,1%, do 20% še v Sidražu, Županjih njivah in Zakalu, 20—30% na Zg. Jezerskem, Šenturški gori in Klemenčevem, 30—40% na Možjanci, v Štefanji gori, na Kregarjevem, Okroglem in v Kokri, med 40 in 50% pa v Stiški vasi.

Delež mešanih kmetij je med pomembnejšimi naselji največji na Okroglem (polovica), 40% jih je v Zakalu, tretjina v Županjih njivah in Štefanji gori ter okrog četrte in v Kokri, na Možjanci, Klemenčevem in v Apnem. Malo zaposlenih lastnikov kmetij izven kmetijstva je na Zg. Jezerskem, 14,3%, in najmanj na Šenturški gori, 8,3%.

Delež polčistih kmetij je daleč največji v Sidražu, 83,3%, dve tretjini jih je v Apnem, na Šenturški gori in Kregarjevem, 57% na Zg. Jezerskem, polovica v Stiški vasi, pri Ambrožu, v Županjih njivah in na Klemenčevem, 40—50% v Zakalu in Kokri, okrog tretjine na Možjanci, Sp. Jezerskem in v Štefanji gori, manj od tretjine pa na Lenartu na Rebri in Okroglem.

Med večjimi regijami je najmanj čistih kmetij (le nekaj nad četrto) na dolinsko-alpskih kmetijah Jezerskega (tu je največ polčistih kmetij), sledijo hribovske kmetije ob Kokri in kmetije v Krvaškem predgorju (v obeh regijah je nad 40% polčistih kmetij), nato dolinsko-hribovske kmetije ob Kokri, medtem ko je največ čistih kmetij, in sicer polovica, na jezerskih hribovskih kmetijah (druga polovica so polčiste kmetije).

Pri razvrščanju kmetij smo skušali ugotoviti, koliko kmetijam znanob kaže glede na nadaljnji razvoj, katere so potencialne za opustitev in koliko je znanih opuščanih kmetij (karta 3). V prvo kategorijo smo šli kmetije z ugodnim prebivalstvenim sestavom, z zagotovljenim nasledstvom (pri naraščaju mladih zakoncev, lastnikov kmetij, je vsaj en sin), z večjo posestjo, z vsaj delno kmetijsko mehanizacijo in z usmeritvijo

*Čiste kmetije so tiste, ki jim je edini vir zasluga kmetijstvo; polčiste, kjer so izven kmetijstva zaposleni otroci ali drugi sorodniki lastnika kmetije; mešane, kjer je izven kmetijstva zaposlen lastnik ali njegov zakonec, ali oba, poleg njiju pa lahko tudi drugi člani družine.

TABELA 5 Klasifikacija kmetij

leto 1979 NASELJA	število kmetij	čiste	polčiste	mešane	zaščite	perspek-	poten-	opuščene	
		kmetije	kmetije	kmetije	tene	tivne	cialne	kmetije	kmetije
		%	%	%	%	št.	št.	št.	%
Zg. Jezersko	14	28.6	57.1	14.3	100.0	3	5	8	63.6
Sp. Jezersko	3	66.7	33.3	—	100.0	1	—	7	70.0
Kokra	23	30.4	43.5	26.1	100.0	1	6	12	35.3
Potoče	2	50.0	50.0	—	100.0	—	1	—	—
Bašelj (Laško)	2	—	—	100.0	100.0	—	—	—	—
Možjanca	8	37.5	37.5	25.0	75.0	—	2	—	—
Štefanja gora	21	33.3	33.3	33.3	71.4	3	7	6	22.2
Štiška vas	12	41.7	50.0	8.3	58.3	—	4	3	20.0
Ambrož	8	50.0	50.0	—	100.0	1	—	—	—
Apno	9	11.1	66.7	22.2	66.7	3	—	2	18.2
Šenturška gora	12	25.0	66.7	8.3	58.3	—	3	3	18.8
Lenart na Rebri	6	83.3	16.7	—	83.3	1	—	1	14.3
Sidraž	6	16.7	83.3	—	83.3	—	1	1	14.3
Viševca	3	—	100.0	—	66.7	—	1	—	—
Vrhovje	2	—	—	100.0	50.0	—	—	1	33.3
Zakal	10	20.0	40.0	40.0	50.0	1	1	1	9.1
Okroglo in Slevo	6	33.3	16.7	50.0	33.3	—	3	—	—
Klemenčevo	4	25.0	50.0	25.0	50.0	—	1	—	—
Kregarjevo	3	33.3	66.7	—	100.0	—	—	1	25.0
Županje njive	12	16.7	50.0	33.3	33.3	—	2	—	—
Stolnik (Sp. Svržin)	1	—	—	100.0	—	—	1	—	—
Komendska Dobrava (Vrtačnik)	1	—	—	100.0	100.0	—	—	—	—
SKUPAJ	168	30.4	46.4	23.2	73.2	15	38	46	21.5
							8.9 %	22.6 %	

v tržno proizvodnjo (prodaja mleka ali živine kmetijski zadrugi). K potencialnim kmetijam za opustitev so uvrščene kmetije z ostarelimi kmeti, z lastniki, ki nimajo upanja na naraščaj, in kmetije brez možnosti nasledstva. H kmetijam te vrste niso štete samo tiste, ki jim je usojen propad, marveč tudi take, ki glede na dejavnost prebivalstva izgubljajo kmečki značaj ali so prešle v roke nekmečkega prebivalstva. Zajete so vse opuščene kmetije, za katere vé sedanji rod in jih ima zaznamovane tudi francisciscejski kataster (večino teh pa še vedno izdajajo na območju samotnih kmetij krčevine, danes večidel pašniki); za dolino Kokre so opuščene kmetije povzete po: S. Polajnar, 1957, 227—241.

Podrobnejše stanje imenovanih treh kategorij kaže tabela 5. V splošnem je stanje slabo, saj perspektivnih kmetij ni niti 10%, blizu četrtine je potencialnih za opustitev, opuščeni in propadli pa je po letu 1820 nekaj nad petino vseh takratnih kmetij.

Na Zg. Jezerskem, v Apnem in Štefanji gori je 60% vseh perspektivnih kmetij (v vsaki vasi po tri), po ena pa v Kokri, pri Ambrožu, v Zakalu, na Sp. Jezerskem in Lenartu na Rebri, mednje pa je štet tudi Vrtačnik na Komendski Dobravi. Delež potencialnih kmetij za opustitev je med pomembnejšimi naselji največji na Zg. Jezerskem, saj je takih kar 36%, sledita Štefanja gora in Stiška vas s tretjino, okrog četrтина jih je v Kokri, na Možjanci in Klemenčevem, na Šenturški gori 23%, med manjšimi naselji pa je takih kmetij največ na Okroglem, kjer jih je polovica.

Opuščenje kmetij je bilo v proučevani pokrajini izredno močno na Jezerskem in v Kokri; od vseh opuščeni kmetij jih odpade na ti dve naselji skoraj 60% (12 opuščeni ali 35.5 % vseh v Kokri, 8 ali 63.6 % na Zg. Jezerskem in 7 ali 70 % vseh tamkajšnjih kmetij leta 1820 na Sp. Jezerskem). Izven kokrskega področja pa je opuščeni kmetij precej še v Štefanji gori, Stiški vasi, Apnem in na Šenturški gori (okrog petine); podrobnosti kaže tabela 5.

8. SPREMEMBA FIZIOGNOMIJE KMEČKE POKRAJINE

Kot drugod v hribovskem svetu se je tudi v proučevani pokrajini spremenila fiziognomija prvotne kmečke pokrajine. Novost so električni drogovi, gozdne ceste z vsemi in nasipi, v strmih rebreh kmetijskih zemljišč vrezane ceste za traktor in druge kmetijske stroje, odstranitev les, vnašanje meščanske podobe pri preurejanju kmečkih hiš, še posebej pri novih »kmečkih« hišah, preurejeni in zlasti novi moderni hlevi, predvsem pa vikendi, posamezni ali v večjih gručah, katerih je prav v nekaterih naseljih proučevane pokrajine veliko. Spremembe v fiziognomiji kmečke pokrajine so veliko bolj opazne na področju samotnih hribovskih kmetij kot v sklenjenih hribovskih naseljih, saj so domovi samotnih kmetij najtipičnejša podoba prvotne kmečke pokrajine. V naši pokrajini je tako na Jezerskem, v Kokri, Potočah, Laškem nad Bašljem, pri Ambrožu, na Lenartu na Rebri in v naseljih ob Bistričici. Ker je modernizacija kmetijstva skromna, so tovrstne spremembe v fiziognomiji kmečke pokrajine majhne; kažejo se le v redkih novih in prenovljenih hlevih, v redkih silosih, sem in tja tudi v »traktorskih« poteh v pobočjih. Več sprememb so prinesle gozdne ceste, ki so od daleč vidne, zaradi njih pa so v večini izginile lese, ki so jih nadomestili komaj opazni električni pastirji; les se je na srečo še nekaj ohranilo na Jezerskem.

Sprememba fiziognomije kmečkega doma je najbolj opazna pri preurejenih kmečkih hišah in še zlasti pri novih. V prenovljene hiše so skoraj povsod vgradili večja, industrijska okna (ta so bila že prej v kuhinjah, ki pa so v večini obrnjena na severno, zadnjo stran hiše in zato manj opazna). Že prej, ob menjavi strešne kritine, so na večini hiš odstranili čope, ki so bili prvotno, tako domnevam, na vseh kmečkih hišah in drugih gospodarskih poslopih kmečkega doma (na teh so se v večini še danes ohranili čopi, zlasti na hlevih; veliko teh na Jezerskem, v Kokri in deloma tudi v Krvavškem predgorju pa je še danes kritih s skodlami). Na hišah so se ohranili tudi »kukerli«, ki so marsikje zelo izraziti, nekaj hiš pa ima tudi ganke (Kropivnik, Enck), ki so ne navadni za kmečke hiše v obravnavani pokrajini.

Posebej je treba omeniti nove kmečke hiše. Tudi tu, kot v že proučeni GSD (gotovo pa je tako tudi na drugih območjih hribovskih kmetij), nimajo na sebi nič kmečkega, ampak so kopija meščanskih hiš, ki nič manj ne kazijo kmečkega okolja kot večina v i k e n d o v, ki so značilnost nekaterih hribovskih vasi v obravnavani pokrajini. V večini so popolnoma tuj element. Večje gruče vikendov so na Možjanci, v Apnem (na Ravnem in pri Grifcu) in pri Ambrožu, posamezni pa so raztreseni ob nekaterih

Sl. 9. Nova » k m e č k a h i š a « Vaškarja v Laškem nad Bašljem.

kmetijah (Sp. Virnik, Suhadolnik, Slapar, Poderšnik, Skuber, Zg. Slatnar, Sp. Špin, dva pa sta nad Slevim). Nekateri zaradi razkošnosti in izrazite bahavosti prav posebej kvarijo bližnji kmečki ambient (Možjanca, nekateri v Apnem), medtem ko so vikendi pri Ambrožu in v porečju Bistričice skromni in nevsiljivi. Kmetje od vikendašev nimajo omembe vrednih materialnih koristi, saj prinašajo hrano in pijačo s seboj, večina pa vnaša v mirno in delovno kmečko okolje tuje meščanske navade. Korist so imeli kmetje le s prodajo zemljišča, pri čemer so si nekateri toliko opomogli, da so si nabavili poglavitne kmetijske stroje. Danes pa je večini kmetov žal, da so prodali zemljo vikendašem.

9. KMEČKI DOM

Glavno gradivo prvotnih kmečkih domov v obravnavani pokrajini je kamen in les. Iz kamna so hiše, spodnji deli hlevov, zgornji del teh in večina drugih pomožnih gospodarskih poslopij pa je lesenih. Lesen je v glavnem tudi podstrešni del hiše. Kašte, ki so skoraj povsod še dobro ohranjene, imajo povečini gank. Hiše so krite z opeko, ponekod tudi s salonitom, mnoga gospodarska poslopja, zlasti ob Kokri, pa s škodlami; z njimi so krite tudi nekatere hiše (Šenk, katerega hiša je zaščiten, ima razen lesene strehe lesen tudi celotni zgornji podstrešni del hiše, zelo zanimiva pa so poleg črne kuhinje in celotne notranjosti majhna, z železnim križem zaščiten, okna z lehnjakovimi okviri — sl. 11). Razen pri Šenku je na Jezerskem danes še nekaj črnih kuhinj; nekatere kuhinje v proučevani pokrajini so po opustitvi črnih kuhinj ohranile obokane strope, večina pa je obokan strop podrla in naredila ravnega. Razen na Zg. Jezerskem in ponekod v Kokri, kjer je večji del kmečkih hiš nadstropnih, so hiše pritlične, marsikje

Sl. 10. Nova Kumrova »kmečka hiša« v Apnem.

z izdelanimi bivalnimi prostori na podstrešju. Razen Šenka sta v obravnavani pokrajini zaščiteni še dve hiši hribovskih kmetij, Ukmar in Enck v Stiški vasi; prva zaradi lesene hiše in druga zaradi obsežnega ganka (sl. 12). Na Zg. Jezerskem je posebej zanimiva tako imenovana Jenkova kasarna (sl. 13), sedaj spremenjena v muzej, in Ankova hiša s kamnitim okvirom vhodnih vrat, na katerem sta letnici 1554—1905 (istotam je tudi lepa in velika lesena kašta z letnico 1770). Anko, do konca zadnje vojne lastnik večjega posestva in hotela Kazine, se je po vojni izselil, posestvo pa je danes v lasti kmetijsko-živilskega kombinata iz Kranja. Mnoge kmetije na Jezerskem in deloma v Zg. Kokri imajo značilnosti koroške hiše. To velja posebej za Makeka (sl. 14), Robleka (sl. 15) in Povšnarja, kjer je prvotni značaj hiše še najbolj ohranjen. Posebej velja omeniti še mogočno Suhadolnikovo domačijo z veliko in lepo hišo.

Med vojno so bile med hribovskimi kmetijami požgane nekatere domačije v Sp. Kokri (Pestotnik, Hariš, Prodan) in vse tri na Okroglem, na nekaterih kmetijah pa je pogorel hlev, zadet od strele (Rezman, Zg. Jagodic, dvakrat pa pri Koganu na Lenartu). Po vojni so vse požgane domačije obnovili, na novo pa so postavili tudi vse požgane hleve (sl. 16).

Obravnavana pokrajina je bogata s kozolci. Gre za obliko stegnjenega kozolca, kakršen prevladuje tudi na bližnjem Kranjskem in Kamniškem polju. Ima ga skoraj vsaka kmetija, nekatere tudi po dva in več (glej sl. 7). Izjema so Jezersko, kjer ni kozolcev (le Makek in Mlinar imata topolarja), večina kmetij v Zgornji in Srednji Kokri in zgornje kmetije pri Ambrožu. Z nekaterih višinskih kmetij na Jezerskem in v Kokri odganja kozolce izpostavljenost domačij močnim vetrovom.

Mnoge kmetije na Jezerskem in v Kokri so imele lastne vodne žage. Danes so, razen Mlinarjeve, vse opuščene (Makeku je zgorela pred nekaj leti). Tudi vodne mline je imelo veliko obravnavanih kmetij, ki pa so danes vsi opuščeni in večidel propadli. Vodne žage nadomeščajo električne, ki žagajo les za lastne potrebe. Povezava hribovskih kmetij na daljnovodno električno omrežje daje možnost postavitve električnih žag tudi hribovskim kmetijam. Ima jih večina jezerskih in večje kokrske kmetije, razen teh pa tudi kmetije z znatnejšimi količinami lesnega etata v Krvavškem predgorju.

10. SKLEP

Ni dolgo, ko se je obravnavanim hribovskim kmetijam ponudila modernizacija govedoreje in s tem preusmeritev iz samooskrbnega v tržno gospodarjenje. Premol je bil dosežen, ko so hribovske kmetije povezali s cestami, največ gozdnimi, začetek gradnje teh pa sega nekako v šesto desetletje našega stoletja, najintenzivneje pa v obdobje zadnjega desetletja. Prednost pred drugimi hribovskimi naselji je imelo Jezersko, zlasti dolinsko-alpske kmetije na Zg. Jezerskem in nižje kmetije ob Kokri, ki jih že dolgo povezuje starodavna meddržavna cesta čez Jezerski vrh; za procvit tamkajšnjih kmetij pa je bila cesta pomembnejša v obdobju med obema vojnama, ko so te kmetije dosegle velik gospodarski razmah, medtem ko k modernizaciji in zlasti vzdigu govedoreje v zadnjih dveh desetletjih ni bistveno pripomogla.

Pomen gozdnih cest je predvsem v tem, da so zadržale na kmetijah tudi tiste prebivalce, ki so se zaposlili v neagrarnih poklicih v bližnjih urbaniziranih področjih

Sl. 11. Šenkova domačija na Zgornjem Jezerskem ima še prastaro lice: večji del stavb je iz lesa, le spodnji del hiše in nekaterih gospodarskih poslopij je kamnit. Hiša s črno kuhinjo je spomeniško-varstveno zaščitena. Zadaj dolinski »konec«
Ravenske Kočne.

Sl. 12. Spomeniško-varstveno zaščito ima tudi Encčkova hiša v Stiški vasi.

Sl. 13. Jenkova kasarna sredi kmečkega doma Jenkovih na Zgornjem Jezerskem je spomeniško-varstveno zaščiten.

Sl. 14. Makek, ena največjih kmetij z mogočnim domom na Zgornjem Jezerskem, v dnu Makekove Kočne. Dom v mnogočem spominja na koroško kmečko arhitekturo.

Kranja in Kamnika, medtem ko so se prej prebivalci s kmetij izseljevali; danes se dnevno vozijo na delo s tovarniškimi avtobusi ali lastnimi motornimi vozili (avtomobili, mopedi). Večina kmetij je premajhna (poprečna velikost hribovske kmetije je 28.9 ha), da bi za sedanje življenjske razmere lahko živele samo od kmetijstva, zato so redke kmetije, s katerih ni nihče zaposlen izven kmetijstva. S tem se je močno skrčil delež čistih kmetij in povečal delež polčistih in mešanih kmetij. Kmetijska zemlja je na polčistih in mešanih kmetijah v splošnem manj intenzivno obdelana, čeprav je po drugi strani res, da so tovrstne kmetije v poprečju bolj mehanizirane od čistih kmetij (pomoč zaposlenega prebivalstva) in je zato s stroji tudi po rednem delovnem času in med dopusti, ki jih marsikdo porabi za delo na kmetiji, možno veliko narediti tudi na kmetiji, če je za to še nuja in predvsem veselje. Nekatere polčiste in mešane kmetije so presenetljivo med največjimi proizvajalci mleka (Makek, Mlinar, Jenk, Skuber, Cajhen, Šuštar, Grlic), nekaj jih intenzivno goji tudi pitano živino (Prodan, Skuber, Mlinar), Vaškar v Laškem nad Bašljem ter Skuber, Makek in Polšnar pa tudi ovce. Polčistim in mešanim kmetijam pa se je na splošno tudi najbolj dvignil življenjski standard. Redni dohodek zaposlenih izven kmetijstva pripomore pri tistih, ki imajo še veselje do zemlje, k hitrejši kmetijski mehanizaciji in k popravilu in modernizaciji hiš ali celo k zidavi novih hiš. Tudi večji del prodaji namenjene govedi (teleta, prašiči, tudi kakšen junec) ostane doma v zamrzovalnih skrinjah. Občutno na boljšem pa so predvsem mešane kmetije tudi zato, ker imajo zaposleni lastniki kmetij in njihovi družinski člani zdravstveno zavarovanje v izvenkmetijski dejavnosti, zaposleni prebivalci pa tudi pokojninsko zavarovanje.

Proces preusmerjanja na tržno proizvodnjo se je začel razmeroma kasno (v dobrem zadnjem desetletju), zato se še ni mogel do kraja razviti, in je upanje, da se bo še stopnjeval. Večjega splošnega razmaha pa ni pričakovati, saj bi prišli v poštev le posamezniki.

V razvoju kmetijske tržne proizvodnje, predvsem govedorejske, ločimo v obravnavani pokrajini več področij. Na prvem mestu je Jezersko, ki ima možnosti zanjo, a so te, žal, premalo izrabljene, z nekaterimi izjemami (Mlinar, Makek, Jenk, Skuber, Zg. Virnik, Štular, Rezman, Mošenk). Ovira za večjo govedorejsko proizvodnjo je skromna delovna sila (to delno nadoknadi mehanizacija) in pri večini velike količine dobrega lesa, ki jim dá, če ga posekajo sami, znatno višji dohodek kot govedoreja; če so odvisni od najete delovne sile, pa je slika obratna. V to kategorijo lahko štejemo tudi nekatere močnejše kmete v Kokri, ki jim je les zaradi neugodnih razmer za govedorejo še pomembnejši življenjski vir kot Jezerjanom (Sp. Celar, Zg. Celar, Suhadolnik, Roblek, Leskovčar, Povšnar), saj je govedoreja pri njih v splošnem skromnejša, ker nima dobrih osnov za večji razmah.

Posebno mesto v govedoreji, predvsem mlečni tržni proizvodnji, zavzemata Apno in Štefanja gora. Zanj imata dobre naravne osnove in že dokaj izpopolnjeno kmetijsko mehanizacijo, po drugi strani pa jih sili k razvijanju govedoreje majhen lesni etat, ki daje kmetijam le skromen dohodek. Tudi v Apnem in v Štefanji gori se jih je veliko zaposlilo izven kmetijstva, po službi in v drugem prostem času pa delajo na kmetijah.

Dobro stoji Lenart na Rebri, najbolj agrarno naselje v obravnavani pokrajini. Za živinorejo ima dobre možnosti, ki pa niso najbolje izkoriščene, saj je reja goved pri

Sl. 15. Tudi dom Robleka na Zgornjem Jezerskem je ohranil še mnoge elemente stare kmečke arhitekture.

Sl. 16. Po vžigu na novo postavljen in moderniziran hlev pri Rezmanu na Spodnjem Jezerskem.

večini tamkajšnjih kmetov ekstenzivna. Krav zaradi proizvodnje mleka za tržišče ne redijo, ker so predaleč stran od njega, zato pa redijo nekaj več pitane govedi, ki je pa tudi ne pride veliko na trg (leta 1978 vsega trije junci). Premajhnemu zanimanju za živinorejo so vzrok znatne količine lesa (poprečni letni etat je 92 m^3 , od tega 63% iglavcev); kmetijska zemlja gotovo omogoča vzrejo večjega števila goved.

Vsa druga hribovska naselja, če izvzamemo Vrtačnika na Komendski Dobravi z najštevilnejšo govejo čredo v obravnavani pokrajini, so za vzrejo goved in nasploh za razvoj kmetijstva slaba in za tržno proizvodnjo nepomembna. V prvi vrsti velja to za hribovske kmetije ob Bistričici, kjer so izvzete le redke kmetije, kot n. pr. Sp. Špin, Čevka in Zg. Slatnar, ki imajo nekaj več goved (nad deset), Zg. Slatnar pa tudi 25 ovc. Mnoge kmetije, predvsem tiste, s katerih ni nihče zaposlen izven kmetijstva in so vrh vsega na kmetijah le stari ali za delo nesposobni ljudje, pa se prebijajo v revščini. Med najslabšimi hribovskimi naselji ob Bistričici in v obravnavani pokrajini nasploh sta Okroglo in Slevo ter Sp. Svržin v Stolniku, ki na strmem kmetijskem zemljišču (poprečni naklon 16.6°) nima ne ceste, ne studenčne vode in izredno neugoden prebivalstveni sestav.

Če sklenemo s primerjavo obravnavane pokrajine z že proučeno GSD (D. Meze, 1980), kar smo sem in tja delali tudi že doslej pri posameznih poglavjih, lahko ugotovimo, da je omenjena pokrajina v razvoju tržnega gospodarstva v splošnem v velikem zaostanku. Delna izjema so le Zg. Jezersko, Apno in Štefanja gora, v ostalih naseljih pa le redki posamezniki. Kje so vzroki tako velikega zaostajanja, pa naj, razen že omenjenih, ugotavljajo odgovorni gospodarstveniki, ki bi morali tudi ustrezno ukrepati, predvsem v nujenju konkretne strokovne in materialne pomoči v obliki

raznih olajšav. Vedeti moramo namreč, da je življenje hribovskega kmeta kljub zadnjim izboljšavam (elektrika, ceste, možnost najemanja dokaj ugodnih kreditov za kmetijske stroje in preurejanje hlevov ali eventualno preusmeritev v kmečki turizem), še vedno neprimerno težje in dražje od dolinskega, še posebej, če je ta blizu potrošniških središč; razdalje do zadrug in potrošnika znatno dvigujejo proizvodne stroške, s kupci, ki bi prišli sami do njih po blago, pa ne morejo računati. Energetska, posebej naftna kriza, ki ji ni videti konca, pa je med kmeti najbolj prizadela hribovce, saj so močno narasli prevozni stroški in posredno tudi drugi proizvodni stroški (podražitev umetnih gnojil, močnih krmil itd., kar ni prizaneseno tudi dolincem), še posebej, če opravljajo kmetijska dela s stroji na pogon s tekočimi gorivi. Zvišani stroški za goriva pa niso niti približno vračunani v odkupne cene kmetijskih proizvodov in lesa.

LITERATURA IN VIRI

- D o l i n a r - L e š n i k, Marinka, 1957, Fenologija pšenice in meteorološki ekvivalenti. 10 let hidrometeorološke službe, 64—84, Ljubljana.
- I l e š i č, Svetozar, 1950, Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. 119 str., Ljubljana.
- Letno poročilo meteorološke službe za leto 1957 (dodatek). Meteorološki zavod LR Slovenije, 30—36, Ljubljana.
- Letno poročilo meteorološke službe za leto 1962. Meteorološki zavod LR Slovenije, 33—39, Ljubljana.
- M e z e, Drago, 1974, Porečje Kokre v pleistocenu. Geografski zbornik XIV, 5—100, Ljubljana.
- M e z e, Drago, 1980, Hribovske kmetije v Gornji Savinjski dolini po letu 1967. Geografski zbornik XIX, 7—99, Ljubljana.
- P o l a j n a r, Stanko, 1957, Dolina Kokre. Geografski vestnik XXVII—XXVIII/1955—1956, 209—262, Ljubljana.
- Š i f r e r, Milan, 1961, Porečje Kamniške Bistrice v pleistocenu. 208 str., Ljubljana.

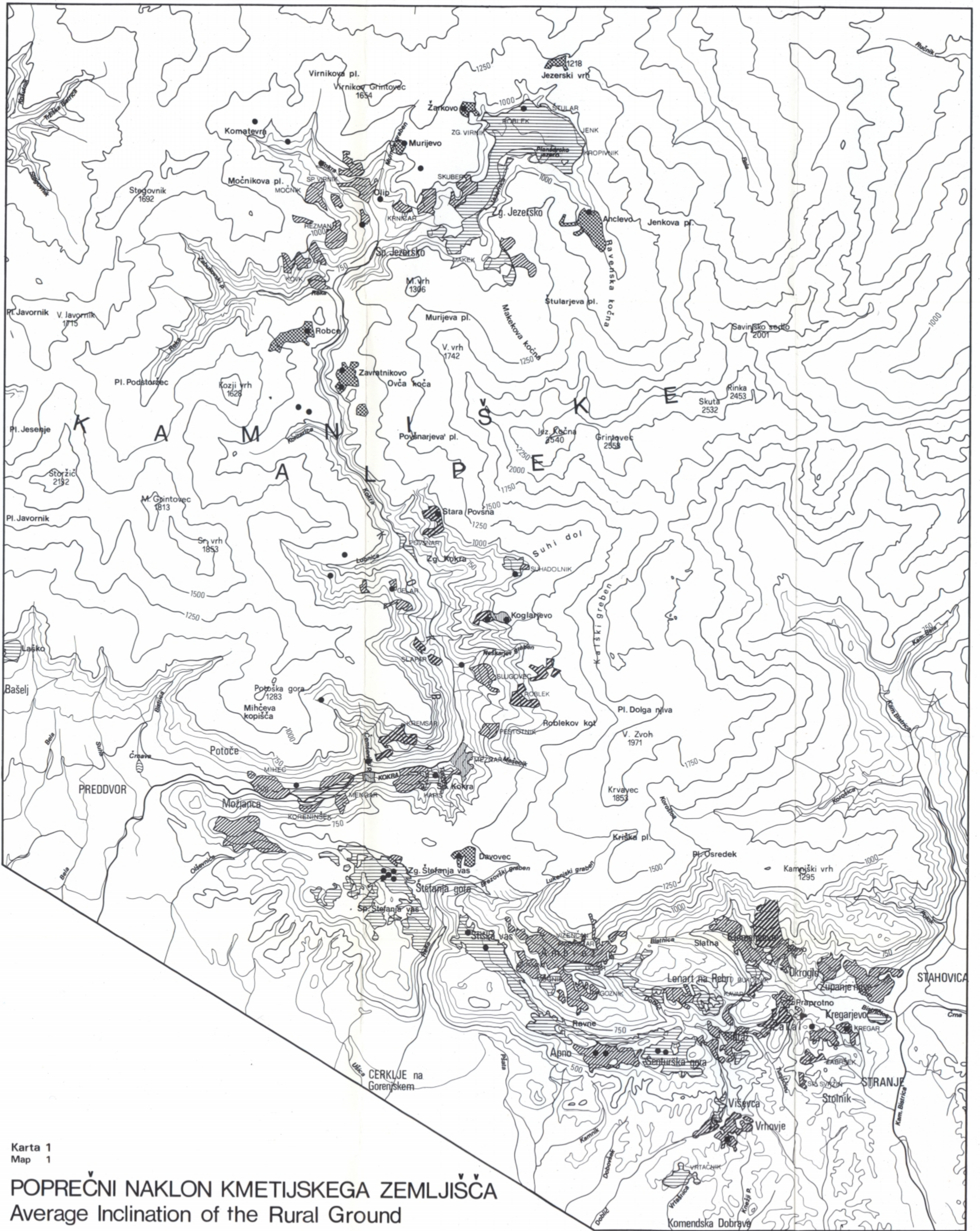
THE MOUNTAIN FARMS IN THE KOKRA VALLEY AND IN THE KRVAVEC PROMONTORY

S u m m a r y

The investigated region lies in the neighbourhood of two bigger urban areas of Kranj and Kamnik. Before the roads construction the best rural labour force had had to leave the farms and settled into those two areas. Today all the farms are connected with the roads so that the labour force is able to go to work there daily by various means of transportation. On an average the farms are small (28,9 hectares), most of them are too small that the inhabitants there could make a living out of farming. Therefore, there were only 30 per cent of pure farms in 1979. In spite of the roads the autarchic farming is being slowly changed to the marked oriented type of production. Agricultural mechanization is progressing slowly, too. There are only a few farms of oriented type. Farming on the investigated mountain farms, there are 168 of them, is becoming more and more secondary economic branch, that is oriented mostly to the requirements of their own, non-rural inhabitants. In the expressive Alpine region (Jezersko, Kokra) the main income on farms is still derived from the wood, although about 60 per cent of the forest of the majority of farmers was nationalized by agrarian reform.

KAZALO

Izveček — Abstract	71 (3)
1. UVOD	73 (5)
2. PRIRODNOGEOGRAFSKE OSNOVE	75 (7)
2.1. Kamnine in relief	75 (7)
2.2. Ekspozicija	78 (10)
2.3. Kmetijsko zemljišče	79 (11)
2.4. Pitna voda	82 (14)
2.5. Podnebje	83 (15)
2.6. Prst	86 (18)
3. SESTAVA ZEMLJIŠČA IN POSESTI	87 (19)
4. ELEKTRIFIKACIJA IN KOMUNIKACIJE	92 (24)
5. GOSPODARSTVO	93 (25)
5.1. Poljedelstvo	94 (26)
5.2. Živinoreja	94 (26)
Stalež goved	94 (26)
Oddaja mleka	95 (27)
Ovčereja	96 (28)
Konjereja	96 (28)
Mehanizacija v kmetijstvu	96 (28)
5.3. Gozdarstvo	98 (30)
5.4. Kmečki turizem	99 (31)
5.5. Modernizacija gospodinjstev	99 (31)
6. PREBIVALSTVO	100 (32)
7. KLASIFIKACIJA KMETIJ	102 (34)
8. SPREMEMBA FIZIOGNOMIJE KMEČKE POKRAJINE	104 (36)
9. KMEČKI DOM	105 (37)
10. SKLEP	107 (39)
Literatura in viri	113 (45)
The Mountain Farms in the Kokra Valley and in the Krvavec Promontory (Summary)	114 (46)

Karta 1
Map 1

POPREČNI NAKLON KMETIJSKEGA ZEMLJIŠČA Average Inclination of the Rural Ground

Legenda:
Legend:

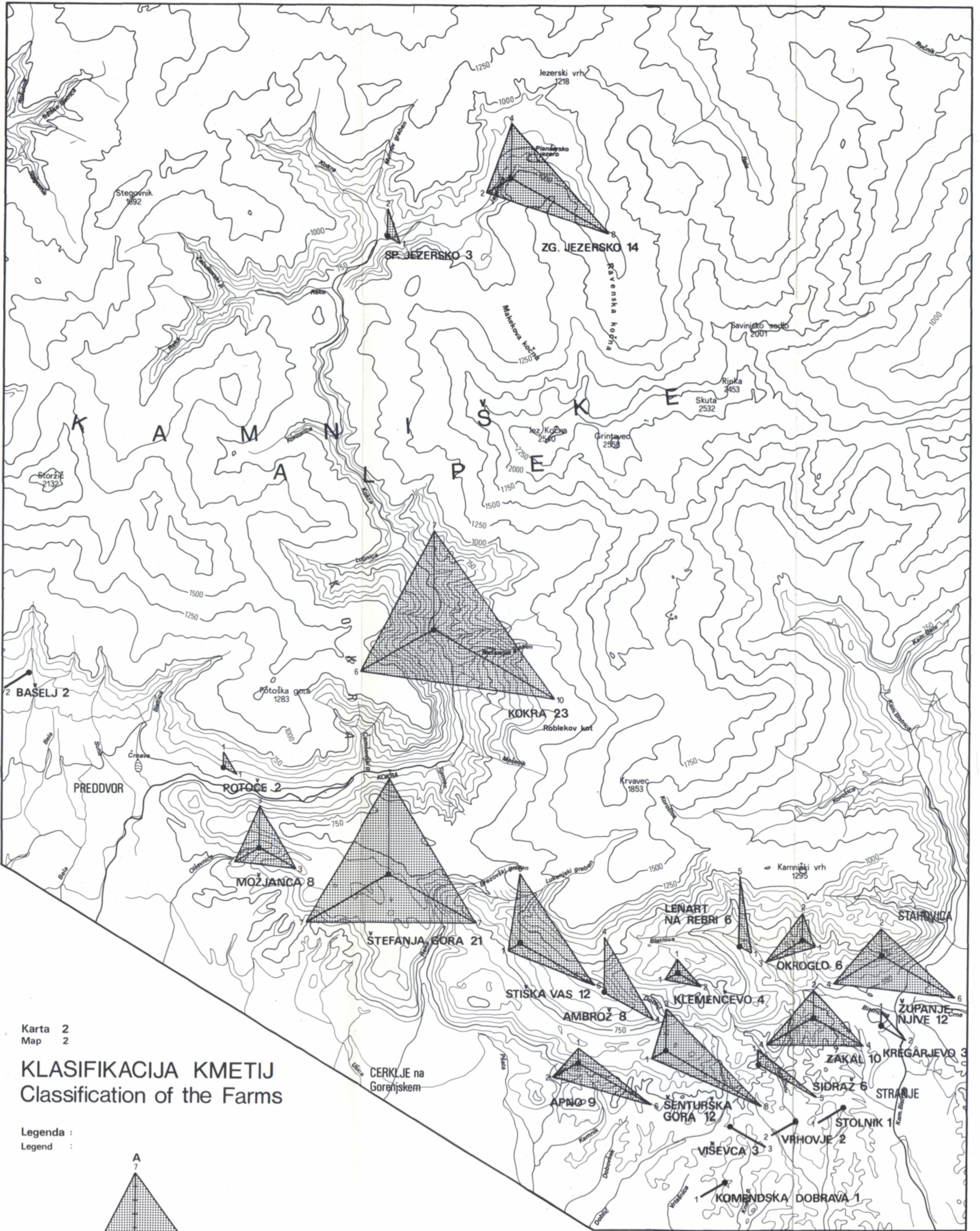
	0 - 11° (0 - 20%)	Možnost naprednega poljedelstva Possibility for Development of the Progressive Agriculture
	12° - 21° (21% - 39%)	Trajna paša Permanent Pasture
	22° - 24° (40% - 45%)	Zgornja meja trajne paše Upper Bound of the Permanent Pasture
	nad 24° (nad 45%)	Velika živina uničuje rušo Full-grown Cattle ruin the Turf

 Pašniki na opučenih hribovskih kmetijah
Pastures of the Abandoned Mountain Farms

 Opuščena hribovska kmetija
Abandoned Mountain Farm

MERILO 1 : 50.000

Izdelano v Geografskem inštitutu Antona Melika SAZU Ljubljana 1981
Autor dr. Drago Meze, oblikovanje mag. Milan Orožen Adamič, Meta Ferjan

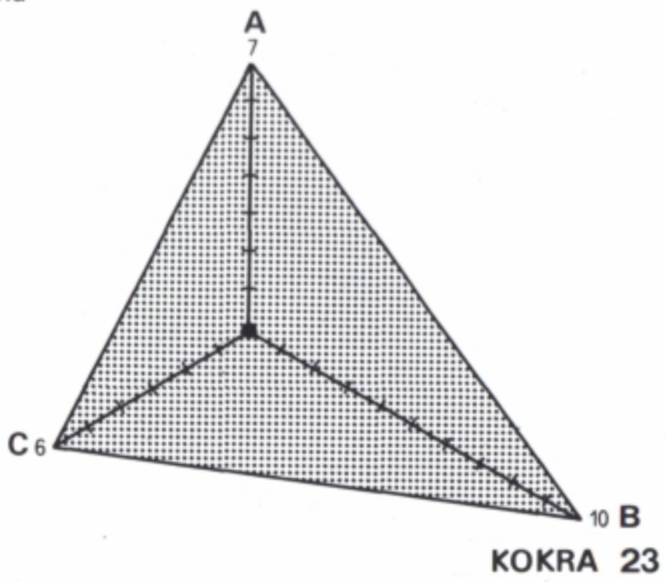

Karta 2
Map 2

KLASIFIKACIJA KMETIJ

Classification of the Farms

Legenda :
Legend :

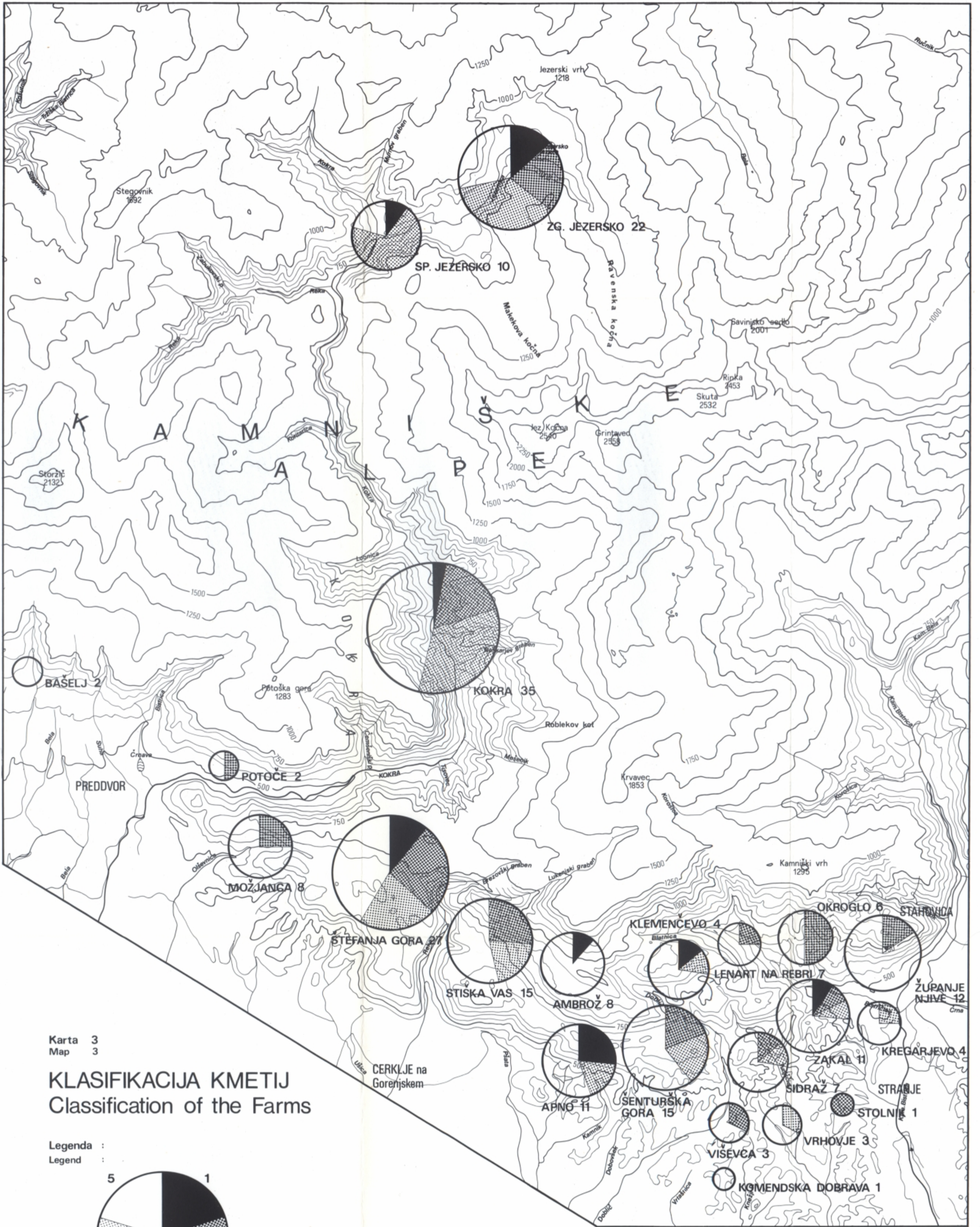
Število obstoječih kmetij
Number of Existed Farms

- A** Čiste kmetije
Pure Farms
- B** Polčiste kmetije
Half - pure Farms
- C** Mešane kmetije
Mixed Farms

MERILLO 1 : 50.000

Ekvidistanca 250 m in pomožna ekvidistanca 50m

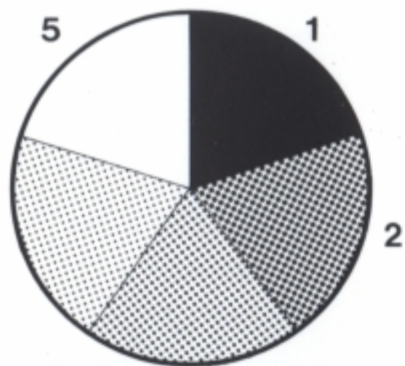
Izdelano v Geografskem inštitutu Antona Melika SAZU Ljubljana 1981
Avtor dr. Drago Meze, oblikovanje mag. Milan Orožen Adamič, Meta Ferjan

Karta 3
Map 3

KLASIFIKACIJA KMETIJ
Classification of the Farms

Legenda :
Legend :

3 KOKRA 35 Število kmetij
Number of Farms

- 1 Perspektivne kmetije
Prospective Farms
- 2 Potencialne kmetije za opustitev
Potential Farms to be Abandoned
- 3 Opuščene kmetije po letu 1820
Abandoned Farms after 1820
- 4 Polopuščene kmetije
Half - abandoned Farms
- 5 Neuvrščene kmetije
Farms not Classified

MERILO 1 : 50.000

Ekvidistanca 250 m in pomožna ekvidistanca 50 m

Izdelano v Geografskem inštitutu Antona Melika SAZU Ljubljana 1981
Avtor dr. Drago Meze, oblikovanje mag. Milan Orožen Adamič, Meta Ferjan